

КИЇВСЬКИЙ СТОЛИЧНИЙ УНІВЕРСИТЕТ ІМЕНІ БОРИСА
ГРІНЧЕНКА ФАКУЛЬТЕТ ПРАВА ТА МІЖНАРОДНИХ
ВІДНОСИН

Кафедра міжнародного права,
європейської та євроатлантичної
інтеграції

Спеціальність 293 «Міжнародне
право»

Освітня програма 293.00.01
«Міжнародне право»

БАКАЛАВРСЬКА РОБОТА

на тему:

ІНСТИТУТИ ПРАВА ЄВРОПЕЙСЬКОГО СОЮЗУ

Здобувача 4 курсу
денної форми навчання
Небоги Вікторії Олегівни

Науковий керівник:
Пироговська В.О., к.ю.н., доцент

ЗМІСТ

1.1. Історико-правові етапи формування інституційного механізму Європейського Союзу	6
1.2. Юридична природа інститутів Європейського Союзу: співвідношення наднаціональності та державного суверенітету	11
1.3. Принципи функціонування інституційної системи ЄС: інституційний баланс, лояльне співробітництво та відкритість	19
Висновки до першого розділу	23
РОЗДІЛ 2 ПРАВОВИЙ СТАТУС ТА ПОВНОВАЖЕННЯ ПРОВІДНИХ ІНСТИТУТІВ	25
ЄВРОПЕЙСЬКОГО СОЮЗУ ЗА ЛІСАБОНСЬКИМ ДОГОВОРОМ	25
2.1. Європейський Парламент у системі демократичного представництва ЄС: законодавчі та контрольні функції	25
2.2. Європейська Рада та Рада Європейського Союзу: правові засади діяльності та розмежування повноважень	31
2.3. Європейська Комісія як виконавчий орган та гарант дотримання установчих договорів	37
Таблиця 2.1	39
2.4. Суд справедливості Європейського Союзу як механізм забезпечення верховенства права та єдності правозастосування.	43
Таблиця 2.2	46
2.5. Спеціалізовані інститути ЄС: Європейський центральний банк та Суд аудиторів у системі фінансового управління	48
Таблиця 2.3	50
Висновки до другого розділу	52
РОЗДІЛ 3 СУЧАСНІ ВИКЛИКИ ТА ПЕРСПЕКТИВИ РОЗВИТКУ ІНСТИТУЦІЙНОЇ СИСТЕМИ ЄВРОПЕЙСЬКОГО СОЮЗУ В КОНТЕКСТІ ІНТЕГРАЦІЇ УКРАЇНИ	55
3.1. Проблеми легітимності та демократичного дефіциту в діяльності інститутів ЄС на сучасному етапі (2024–2025 рр.)	55
Таблиця 3.1	57
3.2. Вплив цифровізації, безпекових викликів та зеленого переходу на трансформацію повноважень інститутів ЄС	61
Таблиця 3.2	63

3.3. Правові аспекти взаємодії України з інститутами Європейського Союзу в процесі підготовки до членства	67
Таблиця 3.3	69
Висновки до третього розділу	71
ЗАГАЛЬНІ ВИСНОВКИ	74
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ	76

ВСТУП

Актуальність теми дослідження зумовлена динамічним розвитком інституційної системи Європейського Союзу як унікального наддержавного правопорядку, що поєднує елементи міжнародного та внутрішньодержавного права. Інститути ЄС відіграють ключову роль у формуванні та реалізації спільних політик, забезпеченні дотримання установчих договорів, захисті основоположних прав і свобод, підтриманні фінансової стабільності та верховенства права в межах інтеграційного об'єднання. Після набуття чинності Лісабонським договором істотно змінилися баланс повноважень між інститутами, механізми демократичного контролю, способи ухвалення рішень і зовнішньополітична роль Союзу, що зумовлює необхідність їх комплексного правового осмислення.

Особливої ваги дослідження інституційної системи Європейського Союзу набуває в контексті євроінтеграційних прагнень України. Надання Україні статусу держави-кандидата на вступ до ЄС актуалізувало потребу глибокого розуміння функціонування інститутів Союзу, процедур взаємодії з ними, а також вимог до адаптації національного законодавства до *acquis communautaire*. Крім того, сучасні виклики – збройні конфлікти у Європі, трансформація безпекової архітектури, цифровізація управління, посилення кліматичної політики та дискусії щодо демократичного дефіциту – безпосередньо впливають на еволюцію інституційної моделі ЄС і спричиняють перегляд підходів до розподілу компетенцій між наднаціональним і міжурядовим рівнями.

Попри значну кількість наукових праць, присвячених правовій природі Європейського Союзу та його організаційній структурі, у сучасній доктрині зберігається потреба в узагальненні результатів реформ, запроваджених Лісабонським договором, а також у дослідженні новітніх тенденцій трансформації інституційної системи у світлі інтеграційних процесів, що охоплюють держави-кандидати, зокрема Україну. Саме це зумовлює доцільність і науково-практичну значущість обраної теми бакалаврської роботи.

Мета дослідження полягає у здійсненні комплексного правового аналізу генези, сучасного стану та перспектив розвитку інституційної системи

Європейського Союзу з урахуванням положень Лісабонського договору й особливостей взаємодії України з інститутами ЄС у процесі підготовки до членства.

Для досягнення поставленої мети у роботі передбачається розв'язання таких **завдань**:

- простежити історико-правові етапи формування інституційного механізму Європейського Союзу;
- розкрити юридичну природу інститутів ЄС та співвідношення принципу наднаціональності з державним суверенітетом держав-членів;
- охарактеризувати основоположні принципи функціонування інституційної системи ЄС, зокрема інституційний баланс, лояльне співробітництво та відкритість;
- визначити правовий статус і повноваження провідних інститутів ЄС за Лісабонським договором;
- проаналізувати роль Європейського Парламенту, Європейської Ради, Ради Європейського Союзу, Європейської Комісії та Суду справедливості ЄС у системі управління Союзом;
- дослідити функції Європейського центрального банку та Суду аудиторів у сфері фінансового регулювання;
- виявити сучасні проблеми легітимності та демократичного дефіциту в діяльності інститутів ЄС;
- з'ясувати вплив цифровізації, безпекових викликів і зеленого переходу на трансформацію повноважень інституцій;
- окреслити правові аспекти взаємодії України з інститутами Європейського Союзу в контексті підготовки до членства.

Об'єктом дослідження є суспільні відносини, що виникають у процесі функціонування інституційної системи Європейського Союзу в межах інтеграційного правопорядку.

Предметом дослідження є норми установчих договорів Європейського Союзу, практика їх застосування, а також доктринальні підходи до визначення правового статусу, повноважень і еволюції інститутів ЄС та механізмів взаємодії України з ними.

Методологічну основу бакалаврської роботи становить сукупність загальнонаукових, логічних і спеціально-юридичних методів пізнання. Формально-логічний метод використовується для аналізу нормативних положень установчих договорів та актів інститутів ЄС; системний і структурно-функціональний – для з'ясування місця кожного інституту в загальній інституційній архітектурі Союзу; конкретно-історичний – для дослідження етапів становлення інституційної моделі ЄС. Метод порівняльного правознавства застосовується під час співставлення компетенцій різних інститутів і аналізу співвідношення наднаціонального та міжурядового підходів у праві ЄС. Логічні методи аналізу, синтезу, узагальнення та абстрагування дають змогу сформулювати теоретичні висновки, а метод тлумачення права – розкрити зміст ключових норм установчих договорів та практики Суду справедливості ЄС.

Структура роботи зумовлена метою та завданнями дослідження і складається зі вступу, трьох розділів, висновків до кожного з них та загальних висновків, а також списку використаних джерел. У першому розділі розкриваються генеза й теоретико-правові основи інституційного права Європейського Союзу; у другому аналізується правовий статус і повноваження провідних інститутів ЄС за Лісабонським договором; у третьому – досліджуються сучасні виклики та перспективи розвитку інституційної системи ЄС у контексті європейської інтеграції України.

РОЗДІЛ 1

ГЕНЕЗА ТА ТЕОРЕТИКО-ПРАВОВІ ОСНОВИ ІНСТИТУЦІЙНОГО ПРАВА ЄВРОПЕЙСЬКОГО СОЮЗУ

1.1. Історико-правові етапи формування інституційного механізму Європейського Союзу

Формування інституційного механізму Європейського Союзу є складним історико-правовим процесом, що відображає поступову еволюцію європейської інтеграції від міждержавного економічного співробітництва до розвиненої

наднаціональної правової системи. Інституційна архітектура ЄС не була створена одномоментно, а вибудовувалася через послідовні договірні реформи, які реагували на політичні, економічні та соціальні трансформації в Європі. У науковій літературі виділяють кілька ключових етапів цього процесу: післявоєнний початковий період 1950-х років; фазу функціональної інтеграції та інституційного укріплення у 1960–1980-х роках; етап політичної інтеграції та «конституціоналізації» у 1990-х – на початку 2000-х років; а також сучасний постлісабонський період реформ і адаптації до нових викликів [13, с. 120].

Початковий етап пов'язується зі створенням у 1951 р. Європейського об'єднання вугілля і сталі, яке стало першою спробою інституціоналізувати наднаціональне управління у стратегічно важливих галузях промисловості. Договір про заснування цього утворення передбачав формування Вищого органу, Ради міністрів, Спільної асамблеї та Суду, що утворили чотириланкову модель, котра згодом була відтворена й удосконалена в наступних інтеграційних проєктах. Особливе значення мало наділення Вищого органу реальними регуляторними повноваженнями, а Суду – юрисдикцією щодо обов'язкового тлумачення та застосування установчого договору, що заклало підвалини автономії нового правопорядку [6].

Подальший розвиток інтеграції відбувся у 1957 р. з підписанням Римських договорів, якими були створені Європейське економічне співтовариство та Європейське співтовариство з атомної енергії. Інституційна структура нових співтовариств значною мірою відтворювала модель ЄОВС, однак водночас закріплювала тенденцію до балансу між наднаціональними та міжурядовими елементами. Комісія отримала функції ініціювання та контролю виконання права, Рада – вирішальну роль у прийнятті нормативних актів, Парламентська асамблея (майбутній Європейський Парламент) – консультативні повноваження, а Суд – статус гаранта однакового застосування договорів. Саме в цей період було закладено принцип інституційного балансу, який згодом набув фундаментального значення для всієї правової системи ЄС.

У 1960–1970-х роках розвиток інституційного механізму відбувався під впливом процесів поглиблення економічної інтеграції та перших хвиль розширення.

Договір про злиття виконавчих органів 1965 р. створив єдину Комісію та єдину Раду для трьох співтовариств, що сприяло уніфікації управління та посиленню наднаціонального елемента. Паралельно Суд через свою практику сформував доктрину прямої дії та верховенства права Співтовариств, яка істотно підсилила роль судового інституту у формуванні інтеграційного правопорядку [12]. У цей же час поступово розширювалися повноваження Парламенту, насамперед у бюджетній сфері, що засвідчувало еволюцію від суто міжурядової моделі до більш демократизованої системи прийняття рішень.

Наступний етап, що охоплює кінець 1980-х і 1990-ті роки, пов'язується з ухваленням Єдиного європейського акту та Маастрихтського договору, які започаткували перехід від економічного співтовариства до політичного союзу. Інституційна система зазнала істотних змін: було запроваджено процедуру співвирішення між Радою та Парламентом, створено Комітет регіонів, закладено основи Економічного і валютного союзу, а також оформлено трьохстовпову структуру Союзу [14]. У цей період відбулося якісне зростання ролі Європейської Ради як органу стратегічного керівництва інтеграційним процесом, хоча її правовий статус тривалий час залишався позадоговірним.

Подальші реформи, закріплені Амстердамським і Ніццьким договорами, були спрямовані на підготовку Союзу до масштабних розширень та удосконалення механізмів прийняття рішень. Зокрема, розширено сферу застосування кваліфікованої більшості в Раді, посилено роль Парламенту у законодавчому процесі та уточнено склад і порядок формування Комісії [6]. Водночас у доктрині дедалі частіше висловлювалися ідеї про «конституційний характер» правопорядку ЄС, що знайшло відображення у спробі ухвалення Договору про Конституцію для Європи.

Кульмінаційним етапом інституційних реформ стало набуття чинності Лісабонського договору у 2009 р., який ліквідував трьохстовпову структуру та надав Союзу єдину правосуб'єктність. Інституційна система набула більш чіткої та прозорої форми: Європейська Рада була формально визнана інститутом, запроваджено посаду її постійного голови, розширено повноваження Парламенту у сфері законодавства та бюджету, посилено роль національних парламентів у контролі за дотриманням принципу субсидіарності [7]. Суд справедливості отримав

ширшу юрисдикцію, а Хартія основних прав – обов’язкову юридичну силу, що зміцнило правову природу Союзу як спільноти, заснованої на верховенстві права.

Сучасний, постлісабонський етап характеризується адаптацією інституційного механізму до нових кризових явищ і стратегічних трансформацій, зокрема фінансово-економічної нестабільності, пандемії, безпекових загроз, цифрової та зеленої трансформації. Інститути ЄС дедалі частіше використовують гнучкі механізми координації політик, посилюють міжінституційну співпрацю та розширюють інструменти наднаціонального регулювання [13, с.80]. Одночасно тривають дискусії щодо демократичного дефіциту, прозорості процесів ухвалення рішень і подальшого перерозподілу компетенцій між рівнями управління.

Для узагальнення історико-правових етапів формування інституційного механізму Європейського Союзу доцільно подати їх у вигляді таблиці 1.1.

Таблиця 1.1

Основні етапи еволюції інституційної системи ЄС

Період	Ключові договори та події	Інституційні новації	Правове значення
1951–1957	Створення ЄОВС, Римські договори	Вищий орган/Комісія, Рада, Асамблея, Суд	Формування прототипу наднаціональної моделі
1965–1986	Договір про злиття, судова практика	Єдина Комісія і Рада, посилення ролі Суду	Консолідація інституцій та автономії правопорядку
1987–1999	Єдиний європейський акт, Маастрихт	Співвирішення, Комітет регіонів, Європейська Рада	Перехід до політичного союзу
1999–2009	Амстердам, Ніцца, Лісабон	Розширення повноважень Парламенту, нові посади	Інституційна модернізація та уніфікація
Після 2009	Постлісабонські реформи, кризи	Гнучкі механізми координації, нові агентства	Адаптація до глобальних викликів

Таким чином, історико-правова еволюція інституційного механізму Європейського Союзу свідчить про поступове зміщення від вузько функціональної

інтеграції до багаторівневої наднаціональної системи управління, в якій інститути виконують не лише регуляторні, а й конституційно значущі функції. Саме ця динаміка визначає сучасний характер Союзу та формує правові передумови для подальшого розширення, включно з перспективами інтеграції України.

Отже, формування інституційного механізму Європейський Союз є результатом тривалого та послідовного історико-правового розвитку, який відобразив еволюцію європейської інтеграції від обмеженого міждержавного співробітництва до створення складної наднаціональної системи управління. Дослідження показало, що інституційна структура ЄС формувалася поступово через укладення установчих договорів і проведення договірних реформ, кожна з яких розширювала компетенцію інститутів Союзу та вдосконалювала механізми їх взаємодії.

Встановлено, що першим етапом розвитку інституційного механізму стало створення Європейського об'єднання вугілля і сталі, у межах якого вперше було реалізовано модель наднаціонального управління через діяльність Вищого органу, Ради, Асамблеї та Суду. Саме цей етап заклав основу для подальшого формування інституційної системи ЄС та визначив принципи передачі частини державного суверенітету наднаціональним органам.

Подальший розвиток інституційної структури був пов'язаний із підписанням Римських договорів, які створили Європейське економічне співтовариство та Євратом. У цей період сформувалася класична модель інституцій ЄС, що базувалася на взаємодії Комісії, Ради, Парламентської асамблеї та Суду. Водночас відбулося посилення ролі наднаціональних елементів управління, насамперед через розвиток судової практики та розширення сфери дії права Співтовариств.

Доведено, що суттєвий вплив на розвиток інституційної системи мали Єдиний європейський акт, Маастрихтський, Амстердамський і Ніццький договори, які сприяли поглибленню політичної інтеграції, розширенню повноважень Європейського Парламенту та вдосконаленню механізмів прийняття рішень. Кульмінацією інституційної еволюції стало набуття чинності Лісабонського договору, який закріпив сучасну модель функціонування інститутів ЄС, надав Союзу єдину правосуб'єктність та посилив демократичну складову інтеграційного процесу.

Таким чином, історико-правовий розвиток інституційного механізму Європейського Союзу свідчить про поступове формування унікальної моделі наднаціонального врядування, що поєднує елементи міжнародної організації та федеративної системи. Сучасна інституційна структура ЄС є результатом багаторічної еволюції, спрямованої на забезпечення ефективності управління, дотримання принципу верховенства права та підтримання балансу між наднаціональними інтересами і суверенітетом держав-членів.

1.2. Юридична природа інститутів Європейського Союзу: співвідношення наднаціональності та державного суверенітету

Завдяки принципам права Європейського Союзу забезпечується взаємодія з державами-членами. Вони визначають особливості створення інститутів ЄС та сприяють досягненню цілей, поставлених перед утворенням. Принципи є визначальними у розвитку права ЄС, визначаючи напрями правозастосовчої та правотворчої діяльності в рамках утворення. Одним із найважливіших принципів є принцип верховенства права. Суть цього принципу полягає в тому, що норми права мають більшу юридичну силу, ніж норми державного права держав-членів. У договорах про створення Європейських спільнот не були закріплені положення про взаємодію права наднаціонального утворення із правом країн-членів.

З моменту набрання чинності Лісабонським контрактом принцип верховенства права союзу над державним правом країн-учасниць почав застосовуватися до права Європейського Союзу. При розробці Лісабонського договору всі держави-члени підписали Декларацію №17 про верховенство. У цій декларації закріплювався принцип верховенства права наднаціональної правової системи над правом країн-членів. Незважаючи на те, що декларація не має обов'язкової сили, даний принцип був закріплений у праві Європейського Союзу [15].

Цей принцип був вперше сформульований Судом ЄС у справі *Flaminio Costa v E.N.E.L.* від 15 липня 1964 р. Позивачем по цій справі був акціонер енергетичної компанії, яка була націоналізована відповідно до законодавства Італії. Позивач вважав, що норми права Італії про націоналізацію суперечать положенням Договору

про Європейське співтовариство 1957 р. Під час розгляду справи було встановлено, що відповідну норму права було прийнято після ратифікації Італією установчого Договору ЄС. Суд виніс ухвалу, що принцип «Наступний закон скасовує попередній» не може бути застосований у даній справі, оскільки це означало б, що все право Співтовариства, підкорялося б дії цього принципу і могло б бути скасовано.

Значимість цього рішення полягає в тому, що Суд ЄС затвердив принцип верховенства права Співтовариства над правом держав-учасниць. На національному рівні було заборонено приймати нові нормативні акти, що суперечать положенням Договору про заснування Європейського економічного співтовариства та які надалі могли б створити колізію права. З цього рішення випливає, що держави-члени погодилися передати частину своїх повноважень утворенню.

Можна виділити такі аспекти принципу верховенства права Європейського Співтовариства:

- право ЄС має перевагу над правом держав-членів, у разі виникнення колізії між цими нормами, а суспільні відносини, що підлягають регулюванню, підпадають під дію норм союзу;

- у разі виникнення колізії між національною нормою та нормою права ЄС, норма права держави не може застосовуватися, незалежно від моменту прийняття норми та її юридичної сили;

- на національні правозастосовні органи покладається обов'язок забезпечення ефективного правового захисту осіб від дії норм національного права, що суперечать праву ЄС [12].

Іншим найважливішим принципом, що регулює взаємодію Європейського союзу з державами-членами, є принцип прямої дії. Суть цього принципу у тому, що норми утворення можуть наділяти безпосередньо фізичних та юридичних осіб суб'єктивними правами та обов'язками. Вперше цей принцип було сформульовано у рішенні Суду Європейських Співтовариств у справі *Van Gend & Loos* від 5 лютого 1963 року. У рішенні з цієї справи було викладено таку позицію Суду Європейських Співтовариств: «Спільнота створила новий правопорядок міжнародного права, на користь якого держави обмежили свої суверенні права, хоч і в окремих сферах, і до

кола суб'єктів, якого відносяться не тільки держави-члени, а також їх громадяни. Право Співтовариства незалежно від законодавства держав-членів не тільки покладає обов'язки на приватних осіб, але також наділяє їх правами, які стають частиною їх правової спадщини».

Цей принцип у практиці Європейських Співтовариств реалізувався у тому, що норми права, що видаються співтовариством, виступали регулятором громадських відносин, що виникали на території держав-членів, безпосередньо, без необхідності визнання із боку держав. Пряму дію мають не тільки установчі документи наднаціональної правової системи, а й акти, що видаються його інститутами та органами.

Специфіка принципу наділення компетенцією полягає в наступному. Європейський Союз отримує свою компетенцію не від якогось народу безпосередньо, а за рахунок поступки державами-членами на його користь частини суверенних прав у належному порядку. Діяльність союзу є дуже різноманітною і охоплює різні сфери, але компетенцією він наділений лише тоді, коли держави-члени надали йому цю можливість. Компетенція Європейського союзу є похідною від суверенних прав держав-членів та обмеженою установчими документами, які встановлюють цілі діяльності об'єднання. Враховуючи специфіку змісту установчих договорів Європейського Союзу, компетенція утворення є делегованою та владною.

Відповідно до дії цього принципу наднаціональній правовій системі надано кілька видів компетенції: виняткова компетенція Європейського Союзу; спільна компетенція Європейського Союзу та держав-членів; допоміжна компетенція Європейського Союзу.

До виняткової компетенції віднесено п'ять сфер [14]:

- 1) встановлення мит загального митного тарифу та інші питання митного союзу у межах ЄС;
- 2) встановлення правил конкуренції, які необхідні для функціонування єдиного внутрішнього ринку ЄС;
- 3) грошова політика щодо держав-членів, які перейшли на євро;

4) визначення квот на рибальство та інші питання збереження морських біологічних ресурсів у рамках спільної політики з питань рибальства як особливого спрямування загальної сільськогосподарської політики ЄС

5) загальна торговельна (зовнішньоторговельна) політика, включаючи встановлення антидемпінгових мит та інших захисних заходів щодо продукції із третіх країн.

Крім цього, Європейський Союз має виняткову компетенцію щодо укладання міжнародних угод, коли такий висновок передбачено в законодавчих актах союзу, або вона є необхідною, щоб забезпечити можливість реалізувати свою внутрішню компетенцію, або тією мірою, якою вона здатна торкатися загальних правил або змінювати їхню дію. До сфери спільної компетенції віднесено більше сфер. За змістом п. 3, 4. ст. 2 та ст. 5 Договору про функціонування Європейського Союзу до сфер спільного ведення відноситься економічна політика, політика зайнятості, загальна зовнішня політика та політика безпеки.

У Протоколі про здійснення спільної компетенції, підготовленої безпосередньо під час роботи над Лісабонським договором 2007 р., уточнюється, що в рамках спільної компетенції держави-члени зберігають за собою права нормотворення з усіх аспектів (елементів), які не врегульовані правовими актами наднаціональної правової системи. Також у Договорі про функціонування Європейського союзу міститься перелік сфер, у яких наднаціональна правова система проводить підтримку, координацію або доповнення дій держав-членів. Ці сфери становлять спільні предмети ведення, але повноваження утворення з них обмежені. Вони виділені в окрему групу предметів ведення, що є допоміжною компетенцією Європейського Союзу. До цієї сфери належать: охорона та покращення здоров'я людей; промисловість; культура; туризм; освіта, професійне навчання, молодь та спорт; громадянська оборона; адміністративне співробітництво.

Таким чином, реалізуються принцип наділення компетенцією та засоби реалізації даного принципу, а саме: принцип субсидіарності та пропорційності відповідно до п. 1 ст. 5 Договору про Європейський Союз.

Вперше принцип пропорційності був закріплений у Хартії Європейського Союзу про основні права. Надалі ця хартія була схвалена інститутами

наднаціональної правової системи, як юридично обов'язковий акт. Відповідно до ч. 1 ст. 6 Лісабонського Договору Хартія має ту ж юридичну силу, як і установчі Договори. У ч. 1 ст. 52 Хартії цей принцип було викладено так: «При дотриманні принципу пропорційності обмеження можуть накладатися лише тоді, коли вони є необхідними і справді служать спільним інтересам, визнаним союзом, або потреби у захисті прав і свобод інших осіб.» Дія цього принципу поширюється як на сферу основних прав, і області компетенції органів союзу. У випадку застосування щодо інститутів Європейського союзу, тоді цей принцип припускає, що дії утворення за своєю формою та змістом не повинні виходити за межі того, що необхідно для досягнення мети Договорів. На підставі положень Хартії Європейського Союзу про основні права, Договору про Європейський Союз можна виділити такі елементи принципу пропорційності: обґрунтованість, мінімальність, збалансованість та придатність [18, с. 79].

Обґрунтованість обмеження основних прав є передумовою дотримання принципу пропорційності. Ця вимога передбачає оцінку важливості підстав та цілей заради досягнення яких передбачається обмеження основного права. До допустимих відносять «загальні цілі, що визнаються ЄС, і захист прав інших осіб» (ч. 1 ст. 52 Хартії основних прав).

Вимога придатності дотримується, коли заходи, вжиті для обмеження дійсно здатні служити цілі, заради якої здійснюється обмеження прав. Засіб досягнення мети може бути визнано непридатним, якщо між ним та публічною метою немає раціонального зв'язку. У разі виявлення необґрунтованого обмеження права, дії визнаються не пропорційними, навіть за умови дотримання інших критеріїв.

Мінімальність. Використання придатного обмеження заснованого права неприпустимо у разі порушення вимоги мінімальності. Ця вимога полягає в тому, що для досягнення обґрунтованої та придатної мети застосовуються найменш обтяжливі для носія права обмеження. Користь, яка отримується від обмеження прав, має перевищувати шкоду надану носію права. Тільки незначні обтяження відповідають принципу пропорційності. Мінімальність передбачає наявність різних засобів та вибір між ними, з метою вибору найменш обтяжливих. На відміну від інших критеріїв пропорційності ця вимога передбачає не так оцінку допустимості

того чи іншого методу, скільки встановлення балансу між громадськими інтересами та основними правами. У разі протиріччя публічного інтересу та права повинні порівнюватися один з одним у плані цінності для наднаціональної правової системи.

Принцип пропорційності має своєю передумовою обґрунтованість обмеження права держав-членів для захисту цінностей та цілей наднаціональної правової системи. Дотримання цього принципу у широкому розумінні передбачає послідовну перевірку всіх основних вимог: придатності, яка передбачає оцінку принципової можливості для досягнення бажаної мети цими засобами; обґрунтованість, що оцінює важливість цілей для досягнення яких встановлюється обтяження; мінімальності, спрямованої на вибір альтернативних засобів, які найменшою мірою можуть обтяжувати; збалансованості, що означає зважування конфліктуючих індивідуальних та громадських інтересів.

У ст. 5 Договору про Європейський Союз у редакції Лісабонського договору викладено такі основні критерії характеристики принципу субсидіарності [15].

- відносини, що підлягають регулюванню, не належать до виключної компетенції Європейського Союзу;

- застосування принципу послужить кращому досягненню мети;

- мета є надто масштабною або наслідки надто важливі для союзу загалом.

Критерій про сферу діяльності є чітко визначеним, оскільки у ст. 3 Договору про Європейський Союз міститься перелік сфер, у яких утворення має виняткову компетенцію. Критерій кращого досягнення мети передбачає вибір між рішенням держав-членів або наднаціональної правової системи щодо найбільш оптимального методу дій для досягнення результату. Цей критерій не є настільки ж суворим як перший. Оцінка ступеня оптимальності чи сприятливості того чи іншого шляху рішення є суворо суб'єктивною і може призвести до того, що союз активніше впливатиме на сфери, що не лежать у його компетенції.

Критерій масштабу також є невизначеним, так як не дає зрозуміти за яких конкретно обставин стає можливою участь наднаціональної правової системи. Ступінь оцінки масштабів передбачуваної дії та її наслідки, залежатиме від тих цілей, що ставить перед собою Європейський Союз у конкретній ситуації. Формулювання цього принципу дозволяє використовувати його не лише у сферах

спільної компетенції Європейського союзу та держав членів, а й у всіх інших областях.

Однак на практиці існують механізми, які дозволяють державам перевіряти, наскільки законодавчі акти, що видаються наднаціональною правовою системою, співвідносяться з принципом субсидіарності. Вони містяться у протоколі №2 – про застосування принципів субсидіарності та пропорційності. Комісія, Європейський парламент та Рада мають передавати національним парламентам пропозиції законодавчих актів, і навіть змінені пропозиції. Кожен проект акту має включати у себе картку з даними, що дозволяють оцінити дотримання принципів субсидіарності та пропорційності. Національні парламенти чи будь-яка палата національного парламенту держав-членів протягом восьми тижнів з дня передачі проекту законодавчого акта, може направити на адресу представників Європейського парламенту та комісії мотивований висновок з викладом причин, чому цей орган вважає дані пропозиції законодавчих актів не відповідають принципу субсидіарності. Якщо мотивовані висновки про недотримання принципу субсидіарності надають не менше однієї третини всіх голосів, якими наділені національні парламенти, то проект підлягає повторній експертизі. За результатами цієї експертизи інститут, що запропонував законодавчий акт, може ухвалити рішення про залишення проекту закону без зміни, внести до нього виправлення або відкликати його. Винесене рішення має бути мотивованим. Ці положення встановлені у ст. 4-7 Протоколу №2 – про застосування принципів субсидіарності та пропорційності.

Європейський Союз є не просто міжнародною організацією. Правове регулювання утворення отримало великі можливості в державах-членах і вплинуло на суверенітет цих країн. Право Європейського союзу має пряму дію на території країн, що входять до утворення, і верховенство по відношенню до національного права. Європейський Союз здійснює як виняткову, допоміжну, так і спільну компетенцію через власні інститути, які наділені у відповідних сферах залежно від специфіки певних повноважень. Акти інститутів Європейського Союзу можуть бути звернені не лише до держав-членів, а й до громадян та юридичних осіб цих країн. Європейський союз здатний встановлювати суб'єктивні права та обов'язки.

Європейський союз має специфічні особливості у його праві та внутрішньоорганізаційному механізмі, що характеризують його як наднаціональну правову систему.

Отже, юридична природа інститутів Європейський Союз визначається поєднанням наднаціональних і міжурядових елементів, що формує унікальну модель організації публічної влади в межах європейської інтеграції. Проведене дослідження дозволило встановити, що інститути ЄС не можуть бути повною мірою ототоженні ані з органами класичної міжнародної організації, ані з інститутами федеративної держави, оскільки їх правова природа базується на особливому механізмі делегування та спільного здійснення суверенних повноважень державами-членами.

Встановлено, що наднаціональний характер інститутів ЄС проявляється у їх здатності ухвалювати юридично обов'язкові акти, які мають пряму дію та примат над національним законодавством у межах компетенції Союзу. Важливу роль у формуванні цієї моделі відіграла практика Суду справедливості ЄС, яка закріпила доктрини автономності, верховенства та прямої дії права ЄС, що стали фундаментом функціонування інституційної системи. Особливого значення набуває діяльність Європейської Комісії як наднаціонального виконавчого органу та Суду ЄС як гаранта дотримання установчих договорів і єдності правозастосування.

Водночас доведено, що державний суверенітет у межах Європейського Союзу не усувається, а трансформується відповідно до потреб інтеграційного процесу. Держави-члени залишаються основними суб'єктами установчої влади, оскільки саме вони визначають обсяг компетенції Союзу через укладення та зміну установчих договорів. Крім того, ключові напрями політичного розвитку ЄС формуються за участю міжурядових інститутів, насамперед Європейської Ради та Ради ЄС, що свідчить про збереження суттєвого впливу держав-членів на функціонування Союзу.

Дослідження також показало, що співвідношення наднаціональності та державного суверенітету в ЄС ґрунтується на принципах наділення компетенцією, субсидіарності та пропорційності, які визначають межі втручання інститутів Союзу у сферу національної компетенції. Саме ці принципи забезпечують баланс між ефективністю наднаціонального управління та збереженням автономії держав-членів.

Таким чином, юридична природа інститутів Європейського Союзу характеризується складною багаторівневою конструкцією, у межах якої наднаціональні механізми управління поєднуються з міжурядовою координацією та елементами державного суверенітету. Така модель забезпечує ефективне функціонування інтеграційного правопорядку, підтримання інституційного балансу та подальший розвиток Європейського Союзу як унікального наднаціонального утворення.

1.3. Принципи функціонування інституційної системи ЄС: інституційний баланс, лояльне співробітництво та відкритість

Функціонування інституційної системи Європейського Союзу ґрунтується на сукупності базових принципів, що забезпечують стабільність наднаціонального правопорядку, ефективність ухвалення рішень і демократичну легітимацію публічної влади на європейському рівні. Серед них особливе значення мають принцип інституційного балансу, принцип лояльного співробітництва та принцип відкритості (прозорості), які закріплені в установчих договорах і конкретизовані в практиці інститутів та судовій доктрині [6]. Вони відображають прагнення поєднати автономність інституцій ЄС із збереженням контролю з боку держав-членів та громадян, а також забезпечити належний розподіл компетенцій між органами Союзу.

Принцип інституційного балансу традиційно розглядається як один із «конституційних» засадничих елементів правопорядку ЄС. Його сутність полягає у вимозі, щоб кожен інститут діяв у межах наданих йому повноважень і не втручався в компетенцію інших, а також щоб процес прийняття рішень відбувався шляхом взаємодії кількох органів, а не концентрації влади в одному центрі [17]. На відміну від класичної доктрини поділу влади, властивої національним конституційним системам, інституційний баланс у ЄС має функціональний характер і пристосований до специфіки наднаціонального утворення, у якому законодавчі, виконавчі та контрольні функції розподілені між кількома органами.

У практиці Суду ЄС цей принцип сформувався ще на ранніх етапах інтеграції як засіб захисту прерогатив інститутів і запобігання порушенню договірно

встановленого розподілу компетенцій. Суд наголошував, що інституційний баланс є невід'ємною частиною структури Союзу, а отже, будь-які дії інститутів мають відповідати не лише буквальному тлумаченню договорів, а й загальній логіці системи. У подальшому принцип отримав розвиток у контексті розширення повноважень Європейського Парламенту, зокрема через процедуру спільного ухвалення законодавства, що сприяло посиленню демократичної складової інституційної архітектури [20].

Водночас інституційний баланс виконує й інтегративну функцію, оскільки забезпечує участь як наднаціональних, так і міжурядових елементів у формуванні політики ЄС. Європейська Комісія реалізує право законодавчої ініціативи та нагляд за дотриманням права Союзу; Рада ЄС і Європейський Парламент спільно здійснюють законодавчі та бюджетні повноваження; Європейська Рада визначає стратегічні напрями розвитку; Суд здійснює контроль за законністю актів інститутів. Така взаємодія запобігає домінуванню одного органу та водночас гарантує, що реалізація переданих державами суверенних прерогатив відбувається у багаторівневій, процедурно врівноваженій формі.

Другим ключовим принципом є принцип лояльного співробітництва, закріплений у Договорі про Європейський Союз, який покладає на Союз і держави-члени взаємний обов'язок поважати та сприяти виконанню завдань, що випливають з установчих договорів [14]. Цей принцип має двосторонній характер: з одного боку, держави повинні утримуватися від будь-яких заходів, які можуть поставити під загрозу досягнення цілей ЄС, а з іншого – інститути Союзу мають враховувати національні інтереси та конституційні традиції держав-членів у межах своїх повноважень.

У судовій практиці принцип лояльного співробітництва перетворився на інструмент, що забезпечує ефективність (*effet utile*) права ЄС і сприяє його однаковому застосуванню в національних правопорядках. Він використовується для обґрунтування обов'язку національних органів тлумачити внутрішнє право відповідно до норм Союзу, забезпечувати виконання рішень інститутів та сприяти судовому діалогу між національними судами і Судом справедливості Європейського

Союзу. У цьому сенсі лояльне співробітництво виступає не лише політичною декларацією, а й юридично зобов'язальним стандартом поведінки.

Водночас принцип лояльного співробітництва відіграє важливу роль у врегулюванні напруження між наднаціональністю та державним суверенітетом. Він не передбачає безумовної пріоритетності інтересів Союзу, а радше встановлює рамки взаємної поваги та координації дій. У сучасній доктрині підкреслюється, що цей принцип сприяє формуванню «кооперативного федералізму» в межах ЄС, у якому реалізація спільних політик ґрунтується на партнерстві між різними рівнями публічної влади [8].

Третім фундаментальним принципом функціонування інституційної системи є принцип відкритості або прозорості, що безпосередньо пов'язаний із завданням посилення демократичної легітимності ЄС та довіри громадян до наднаціонального врядування. Він виявляється у вимозі максимальної публічності процесів ухвалення рішень, доступу до документів інститутів, відкритості законодавчих процедур і залучення громадськості до формування політики Союзу. Лісабонський договір закріпив цей підхід, наголосивши на необхідності забезпечення відкритого, прозорого та регулярного діалогу з громадянським суспільством.

Реалізація принципу відкритості знаходить вияв у діяльності Європейського Парламенту як публічного форуму політичних дебатів, у відкритих засіданнях Ради під час розгляду законодавчих актів, у функціонуванні механізмів громадських консультацій Комісії та в інституті Європейської громадянської ініціативи. У судовій практиці доступ до документів розглядається як один із проявів права на належне управління, що обмежується лише у виняткових випадках з міркувань захисту публічних чи приватних інтересів [12]. Таким чином, прозорість стає не допоміжним, а структуроутворювальним елементом інституційної системи.

У доктрині ці три принципи – інституційний баланс, лояльне співробітництво та відкритість – розглядаються як взаємопов'язані. Інституційний баланс забезпечує належний розподіл влади між органами; лояльне співробітництво гарантує узгоджене функціонування багаторівневої системи; відкритість сприяє демократичному контролю та підзвітності інститутів перед громадянами [13, с. 100]. Разом вони формують нормативну основу, яка дозволяє Європейському Союзу

зберігати ефективність у прийнятті рішень і водночас реагувати на критику щодо «демократичного дефіциту».

Отже, принципи інституційного балансу, лояльного співробітництва та відкритості становлять фундаментальні засади функціонування інституційної системи Європейський Союз та забезпечують стабільність і ефективність наднаціонального правопорядку. Проведене дослідження дало змогу встановити, що саме ці принципи визначають механізм взаємодії інститутів ЄС, межі їх компетенції та способи реалізації владних повноважень у межах інтеграційного процесу.

Встановлено, що принцип інституційного балансу є одним із ключових елементів функціонування ЄС, оскільки забезпечує розподіл повноважень між інститутами Союзу та запобігає надмірній концентрації влади в одному органі. Його реалізація проявляється у взаємодії Європейського Парламенту, Ради ЄС, Європейської Комісії, Європейської Ради та Суду справедливості ЄС у процесі прийняття рішень. Цей принцип сприяє підтриманню рівноваги між наднаціональними та міжурядовими елементами управління, а також забезпечує дотримання положень установчих договорів.

Доведено, що принцип лояльного співробітництва є важливим механізмом координації діяльності між інститутами ЄС і державами-членами. Його сутність полягає у взаємному обов'язку сприяти досягненню цілей Союзу та утримуватися від дій, які можуть перешкоджати реалізації інтеграційної політики. Практика Суду справедливості ЄС засвідчує, що цей принцип відіграє ключову роль у забезпеченні ефективності та єдності правозастосування, а також у формуванні багаторівневої системи врядування в межах ЄС.

Також встановлено, що принцип відкритості та прозорості є необхідною передумовою демократичної легітимності інституційної системи ЄС. Реалізація цього принципу проявляється у забезпеченні доступу громадян до інформації про діяльність інститутів, відкритості законодавчих процедур, розвитку механізмів громадської участі та підзвітності органів Союзу. Особливе значення відкритість набуває в умовах критики демократичного дефіциту ЄС, оскільки сприяє підвищенню довіри громадян до наднаціональних інститутів і зміцненню демократичних основ інтеграційного процесу.

Таким чином, принципи інституційного балансу, лояльного співробітництва та відкритості формують нормативну основу функціонування інституційної системи Європейського Союзу. Їх взаємодія забезпечує ефективне здійснення повноважень інститутами ЄС, підтримання верховенства права, узгодженість діяльності держав-членів та демократичну легітимність наднаціонального управління. Саме ці принципи визначають стабільність і подальший розвиток інституційної моделі Європейського Союзу в умовах сучасних політичних і правових викликів.

Висновки до першого розділу

У ході дослідження було здійснено комплексний аналіз генези, правової природи та принципів функціонування інституційної системи Європейський Союз, а також окреслено сучасні тенденції її розвитку в умовах трансформаційних процесів та інтеграційних прагнень України. Проведений аналіз дозволяє сформулювати такі узагальнюючі висновки.

По-перше, інституційний механізм ЄС сформувався як результат поступової договірної еволюції – від вузькогалузевих інтеграційних об'єднань до багаторівневої системи публічної влади з ознаками наднаціональності. Послідовні реформи установчих договорів відобразили прагнення держав-членів поєднати ефективність спільного врядування з контролем за переданими повноваженнями, що зумовило унікальний характер правопорядку Союзу та його відмінність від класичних міжнародних організацій.

По-друге, юридична природа інститутів ЄС характеризується діалектичною взаємодією наднаціонального та міжурядового елементів. Інститути Союзу володіють автономною компетенцією в межах переданих державами повноважень і здатністю ухвалювати юридично обов'язкові акти прямої дії, однак ця автономія ґрунтується на договірній волі держав-членів і обмежується принципами наділення компетенцією, субсидіарності та пропорційності. Така конструкція свідчить про трансформацію, а не усунення державного суверенітету, що набуває рис функціонально поділеного та кооперативного.

По-третє, принципи інституційного балансу, лояльного співробітництва та відкритості становлять нормативне ядро функціонування інституційної системи ЄС.

Інституційний баланс забезпечує розподіл владних повноважень між органами Союзу та унеможлиблює їх концентрацію в одному центрі; лояльне співробітництво гарантує узгодженість дій між наднаціональним і національним рівнями; відкритість і прозорість сприяють демократичній легітимації інтеграційного процесу та підзвітності інститутів громадянам. Сукупна дія цих принципів формує стабільну правову основу для реалізації спільних політик і реагування на внутрішні та зовнішні виклики.

По-четверте, постлісабонський етап розвитку інституційної системи характеризується розширенням законодавчих і контрольних повноважень Європейського Парламенту, формалізацією статусу Європейської Ради, посиленням ролі судового контролю та залученням національних парламентів до нагляду за дотриманням принципу субсидіарності. Одночасно відбувається адаптація інституцій до кризових явищ і стратегічних трансформацій, зокрема у сферах безпеки, цифровізації та кліматичної політики, що свідчить про динамічний і гнучкий характер інституційної архітектури Союзу.

Отже, інституційна система Європейського Союзу постає як складна, еволюційна та нормативно врівноважена конструкція, у якій поєднуються наднаціональні механізми управління, суверенні інтереси держав-членів і демократичні вимоги сучасного суспільства. Саме така модель забезпечує життєздатність інтеграційного проєкту та визначає його перспективи подальшого розвитку і розширення, включно з можливим майбутнім членством України.

РОЗДІЛ 2

ПРАВОВИЙ СТАТУС ТА ПОВНОВАЖЕННЯ ПРОВІДНИХ ІНСТИТУТІВ ЄВРОПЕЙСЬКОГО СОЮЗУ ЗА ЛІСАБОНСЬКИМ ДОГОВОРОМ

2.1. Європейський Парламент у системі демократичного представництва ЄС: законодавчі та контрольні функції

Європейський Парламент посідає центральне місце в системі демократичного представництва Європейського Союзу та є ключовим елементом його інституційної архітектури. На відміну від більшості міжнародних організацій, у яких парламентські органи мають консультативний характер, Парламент ЄС еволюціонував у повноцінний законодавчий і контрольний інститут, що бере участь у формуванні правових норм, бюджету та політичного курсу Союзу. Його сучасний статус є результатом тривалої історико-правової трансформації, що відобразила прагнення держав-членів посилити демократичну легітимацію наднаціонального врядування та зменшити так званий «демократичний дефіцит» інтеграційного процесу [16, с. 187].

Початково парламентський елемент у європейських співтовариствах мав суто дорадчі функції: Асамблея, створена Римськими договорами, складалася з делегованих представників національних парламентів і не мала безпосереднього впливу на законодавчий процес. Проте поступове розширення компетенцій співтовариств, а також посилення ролі Суду і Комісії спричинили необхідність створення ефективнішого механізму демократичного контролю на наднаціональному рівні. Введення прямих виборів до Парламенту у 1979 р. стало якісним переломом у розвитку інституції, оскільки вперше забезпечило безпосередній зв'язок між громадянами держав-членів та наднаціональним органом представництва [4, с. 20].

Подальша еволюція статусу Парламенту відбувалася через послідовні договірні реформи. Єдиний європейський акт започаткував процедуру співробітництва, яка дозволила Парламенту впливати на зміст законодавчих актів, ухвалюваних Радою. Маастрихтський договір запровадив процедуру співвирішення

(co-decision), що поставила Парламент у майже рівне становище з Радою в законодавчому процесі, а Амстердамський і Ніццький договори розширили сферу її застосування. Кульмінацією цієї еволюції стало набуття чинності Лісабонського договору, який перетворив співвирішення на звичайну законодавчу процедуру та суттєво зміцнив позиції Парламенту як співзаконодавця поряд із Радою Європейського Союзу.

Важливим елементом функціонування Європейський Парламент є система парламентських комітетів, яка забезпечує професійну підготовку законодавчих рішень та здійснення спеціалізованого контролю за діяльністю інститутів Європейський Союз. Саме на рівні комітетів формується значна частина змісту законодавчих актів, проводяться консультації з експертами, представниками громадянського суспільства та інституцій ЄС. Така структура дозволяє Парламенту ефективно реагувати на складність сучасного правового регулювання та забезпечувати високий рівень спеціалізації у процесі нормотворчості.

Комітетська система Європейського Парламенту охоплює різні сфери політики ЄС – від внутрішнього ринку та міжнародної торгівлі до екології, цифровізації та захисту прав людини. Особливу роль відіграють Комітет із закордонних справ, Комітет із громадянських свобод, правосуддя та внутрішніх справ, а також Комітет з економічних і валютних питань. У сучасних умовах діяльність цих структур значно активізувалася через необхідність реагування на безпекові виклики, міграційні процеси, цифрову трансформацію та економічні кризи.

Важливою особливістю Європейського Парламенту є функціонування транснаціональних політичних груп, які формуються не за національним, а за ідеологічним принципом. Це відрізняє Парламент від більшості міжнародних парламентських асамблей і сприяє формуванню загальноєвропейського політичного простору. Політичні групи координують законодавчу діяльність, визначають спільну позицію щодо ключових питань та забезпечують політичну структурованість парламентської роботи. Саме через діяльність політичних груп реалізується механізм наднаціонального політичного представництва, що сприяє розвитку європейської політичної ідентичності.

На сучасному етапі важливого значення набуває міжінституційна взаємодія Європейського Парламенту з іншими інститутами ЄС. Значна частина законодавчих актів ухвалюється в межах так званих триалогів – неформальних переговорів між Парламентом, Радою ЄС та Європейською Комісією. Хоча такі механізми дозволяють прискорити процес ухвалення рішень, у науковій літературі висловлюється критика щодо недостатньої прозорості триалогів та обмеженого доступу громадськості до переговорного процесу. У зв'язку з цим Європейський Парламент останніми роками послідовно виступає за підвищення відкритості міжінституційних переговорів і розширення доступу громадян до інформації про законодавчий процес.

Окремої уваги заслуговує роль Парламенту у сфері захисту фундаментальних прав і цінностей Європейського Союзу. У сучасних умовах Європейський Парламент дедалі частіше виступає як політичний гарант дотримання принципів демократії, верховенства права та прав людини. Через ухвалення резолюцій, створення тимчасових комісій та проведення парламентських слухань Парламент здійснює політичний тиск на держави-члени у випадках порушення демократичних стандартів. Така діяльність свідчить про поступове перетворення Парламенту не лише на законодавчий, а й на ціннісний інститут Європейського Союзу.

Суттєво посилилася роль Парламенту й у сфері контролю за використанням коштів бюджету ЄС. Через діяльність Комітету з бюджетного контролю здійснюється перевірка ефективності витрачання фінансових ресурсів Союзу, аналізуються звіти Суду аудиторів ЄС та оцінюється діяльність Європейської Комісії у сфері фінансового управління. Особливого значення ця функція набула в умовах реалізації масштабних фінансових програм ЄС, спрямованих на післякризове відновлення економіки, цифрову модернізацію та підтримку екологічної трансформації.

Крім того, Європейський Парламент активно розвиває механізми взаємодії з національними парламентами держав-членів. Така співпраця реалізується через міжпарламентські конференції, спільні комітетські засідання та механізми контролю за дотриманням принципу субсидіарності. Це сприяє зміцненню демократичної

легітимності рішень ЄС та формуванню багаторівневої парламентської системи в межах Союзу.

Таким чином, сучасний розвиток Європейського Парламенту характеризується не лише розширенням його формальних законодавчих і контрольних повноважень, а й поглибленням внутрішньої інституційної спеціалізації, посиленням політичного впливу та активною участю у формуванні загальноєвропейського демократичного простору. Це свідчить про подальшу еволюцію Парламенту як центрального елемента демократичної легітимації інституційної системи Європейського Союзу.

У межах законодавчої функції Європейський Парламент бере участь у прийнятті регламентів, директив і рішень, що становлять основу вторинного права ЄС. Хоча право законодавчої ініціативи формально належить Європейській Комісії, Парламент відіграє активну роль у формуванні політичного порядку денного, використовуючи резолюції, запити та неформальні механізми впливу для спонукання Комісії до підготовки відповідних пропозицій. У ході звичайної законодавчої процедури Парламент має право вносити поправки до проєктів актів, відхиляти їх або погоджуватися з позицією Ради, а у разі розбіжностей – брати участь у погоджувальних процедурах, що підкреслює його рівноправний статус у законодавчому процесі.

Окрім нормотворчої діяльності, Парламент здійснює вирішальний вплив на бюджетний процес Союзу. Після Лісабонської реформи він спільно з Радою затверджує річний бюджет, визначає пріоритети фінансування та контролює використання коштів через процедуру надання Комісії «розрядки» за виконання бюджету. Ця функція має особливе значення для демократичної підзвітності, оскільки забезпечує парламентський контроль за розподілом фінансових ресурсів, що формуються з внесків держав-членів та власних доходів ЄС.

Контрольна функція Європейського Парламенту проявляється у багатогранному нагляді за діяльністю інших інститутів Союзу, насамперед Комісії. Парламент затверджує склад Комісії в цілому, проводить слухання кандидатів на посади комісарів та може висловити вотум недовіри, що тягне за собою колективну відставку органу. Такі повноваження зближують Парламент із національними

парламентами в парламентських демократіях і посилюють політичну відповідальність виконавчої влади на наднаціональному рівні.

Важливим інструментом контролю є також парламентські запити та інтерпеляції, обов'язкові відповіді Комісії й Ради, а також створення тимчасових слідчих комітетів для розслідування порушень права ЄС або випадків неналежного управління. Через ці механізми Парламент не лише реагує на конкретні проблеми, а й формує стандарти належного врядування, прозорості та підзвітності в межах Союзу. Додатково його контрольні функції посилюються взаємодією з Судом справедливості Європейського Союзу, зокрема через право звернення з позовами про скасування актів інших інститутів у разі порушення договірно встановленого розподілу компетенцій [10].

У доктрині підкреслюється, що демократична роль Парламенту не обмежується формальними повноваженнями, а включає ширший політичний вимір представництва інтересів громадян ЄС. Депутати формують транснаціональні політичні групи, що сприяє розвитку європейського політичного простору та виробленню загальносоюзних програм, а публічні дебати в Парламенті стають майданчиком для обговорення стратегічних напрямів розвитку інтеграції. Разом з тим участь виборців у виборах до Парламенту та сприйняття його ролі в суспільстві залишаються предметом наукових дискусій і політичних реформ, спрямованих на підвищення довіри до наднаціональних інститутів [11].

Окремої уваги заслуговує взаємодія Європейського Парламенту з національними парламентами держав-членів. Лісабонський договір закріпив механізми міжпарламентського співробітництва та участі національних законодавчих органів у контролі за дотриманням принципу субсидіарності, що формує багаторівневу модель демократичного врядування в ЄС. У цьому контексті Парламент виступає не як конкурент, а як партнер національних парламентів у забезпеченні легітимності інтеграційного процесу.

Отже, Європейський Парламент є ключовим елементом системи демократичного представництва в Європейський Союз та відіграє провідну роль у забезпеченні легітимності наднаціонального врядування. Проведене дослідження дало змогу встановити, що еволюція правового статусу Парламенту від

консультативної асамблеї до повноцінного законодавчого та контрольного інституту стала одним із найважливіших результатів розвитку інституційної системи ЄС.

Встановлено, що запровадження прямих виборів до Європейського Парламенту та подальше розширення його повноважень через договірні реформи суттєво посилили демократичну складову функціонування Європейського Союзу. Особливо важливе значення мав Лісабонський договір, який закріпив звичайну законодавчу процедуру як основний механізм ухвалення правових актів і фактично прирівняв Парламент до Ради ЄС у законодавчому процесі. Це свідчить про поступове формування в ЄС моделі парламентської демократії наднаціонального рівня.

Доведено, що законодавчі повноваження Європейського Парламенту охоплюють участь у прийнятті регламентів, директив та інших актів Союзу, затвердження бюджету ЄС і вплив на формування політичного порядку денного. Через механізми законодавчих процедур Парламент забезпечує представництво інтересів громадян держав-членів та здійснює демократичний контроль за реалізацією політики Союзу.

Водночас важливою складовою діяльності Парламенту є його контрольні функції. Встановлено, що через процедури затвердження складу Європейської Комісії, парламентські запити, слухання та можливість висловлення вотуму недовіри Парламент здійснює політичний контроль за діяльністю виконавчих інститутів ЄС. Це сприяє підвищенню підзвітності наднаціональних органів і зміцненню принципів демократичної легітимності та відкритості в системі управління Союзу.

Також з'ясовано, що Європейський Парламент виконує важливу політичну функцію у формуванні загальноєвропейського публічного простору. Діяльність транснаціональних політичних груп, проведення відкритих дебатів і залучення громадян до виборчого процесу сприяють розвитку європейської політичної ідентичності та посиленню інтеграційних процесів.

Таким чином, Європейський Парламент є не лише законодавчим інститутом, а й одним із головних механізмів забезпечення демократичної легітимності Європейського Союзу. Його повноваження у законодавчій, бюджетній та контрольній сферах забезпечують баланс між наднаціональним управлінням і

представництвом інтересів громадян, що робить Парламент важливим елементом сучасної інституційної системи ЄС.

2.2. Європейська Рада та Рада Європейського Союзу: правові засади діяльності та розмежування повноважень

У сучасній інституційній архітектурі Європейського Союзу ключову роль відіграють два органи міжурядового характеру – Європейська Рада та Рада Європейського Союзу. Попри схожість назв і склад, ці інститути мають різний правовий статус, функціональне призначення та обсяг повноважень. Їх співіснування відображає прагнення держав-членів поєднати наднаціональні механізми прийняття рішень із міжурядовим контролем за стратегічними напрямками розвитку інтеграції. Розмежування компетенцій між цими органами є принципово важливим для дотримання інституційного балансу в ЄС та забезпечення легітимності процесу ухвалення політичних і правових рішень.

Європейська Рада виникла як політичний форум глав держав або урядів ще у 1970-х роках, не маючи спочатку формального договірної закріплення. Її створення було зумовлене потребою в регулярній координації на найвищому політичному рівні в умовах поглиблення інтеграції та кризових явищ у сфері економіки й міжнародної безпеки. Лише згодом її роль була поступово визнана в установчих договорах, а остаточне закріплення як повноправного інституту ЄС відбулося після Лісабонської реформи [5, с. 180].

Сьогодні Європейська Рада визначає загальні політичні напрями та пріоритети розвитку Союзу, але не здійснює законодавчих функцій. До її складу входять глави держав або урядів, її постійний голова, голова Комісії та, у визначених випадках, високий представник із закордонних справ і політики безпеки. Така конфігурація підкреслює міжурядовий характер органу й водночас інтеграцію його діяльності в наднаціональну систему управління [4, с. 56].

У доктрині наголошується, що Європейська Рада виконує роль «стратегічного диригента» інтеграційного процесу: вона формує політичні компроміси щодо реформ договорів, розширення Союзу, економічного врядування та спільної

зовнішньої політики. Хоч її висновки формально не мають нормативного характеру, вони значною мірою визначають законодавчі ініціативи Комісії та позиції Ради ЄС у правотворчому процесі, що фактично перетворює цей орган на центральний майданчик формування політичної волі держав-членів.

На відміну від Європейської Ради, Рада Європейського Союзу є безпосереднім учасником законодавчого процесу та разом із Європейським Парламентом виконує функції співзаконодавця. Її склад змінюється залежно від предмету засідання: у ньому беруть участь міністри відповідних галузей з держав-членів, що дозволяє поєднати національну експертизу з наднаціональним нормотворенням [1, с. 20].

Правовою основою діяльності Ради ЄС є установчі договори, які закріплюють її компетенцію в законодавчій, бюджетній та координаційній сферах. У межах звичайної законодавчої процедури Рада спільно з Парламентом ухвалює регламенти й директиви, а також затверджує річний бюджет Союзу. Окрім цього, вона координує економічну політику держав-членів, бере участь у формуванні спільної зовнішньої та безпекової політики та укладає міжнародні угоди від імені ЄС.

Особливістю Ради ЄС є поєднання міжурядового представництва з елементами наднаціональності. Хоча міністри представляють інтереси своїх держав, вони діють у межах правопорядку ЄС і зобов'язані дотримуватися установчих договорів і судової практики. Широке застосування голосування кваліфікованою більшістю, особливо після Лісабонської реформи, зменшує можливість індивідуального блокування рішень і посилює наднаціональний характер діяльності Ради [7].

Ключовою відмінністю між цими двома органами є характер їх функцій: Європейська Рада визначає політичні орієнтири та стратегічні цілі, тоді як Рада ЄС бере безпосередню участь у створенні правових норм і реалізації політик Союзу. Це розмежування є проявом принципу інституційного балансу, що покликаний запобігти концентрації влади в одному центрі.

У практичному вимірі взаємодія між цими інститутами проявляється в тому, що стратегічні рішення Європейської Ради – наприклад, щодо розширення Союзу чи реформування економічного врядування – трансформуються Комісією у законодавчі пропозиції, які надалі розглядаються та ухвалюються Радою ЄС спільно з

Парламентом. Таким чином, політична воля, сформована на найвищому міжурядовому рівні, отримує юридичне оформлення через наднаціональні процедури.

Водночас у науковій літературі ведеться дискусія щодо потенційного «зсуву балансу» на користь Європейської Ради в умовах криз, коли саме цей орган бере на себе ініціативу в ухваленні рішень, що мають далекосяжні правові наслідки [9]. Приклади фінансово-економічної кризи та безпекових викликів засвідчують тенденцію до посилення ролі глав держав і урядів у формуванні інтеграційного порядку денного, що ставить питання про межі між політичним керівництвом і правотворчістю.

Співвідношення Європейської Ради та Ради ЄС яскраво ілюструє дуалістичну природу інституційної системи ЄС. Європейська Рада втілює міжурядовий елемент, оскільки саме держави-члени на найвищому рівні визначають стратегічні напрями інтеграції. Рада ЄС, попри національний склад, діє в процедурних рамках наднаціонального правопорядку та підлягає судовому контролю, що надає її рішенням автономного характеру [16, с.190].

У доктрині ці два органи нерідко розглядаються як взаємодоповнювальні складові системи багаторівневого врядування: Європейська Рада забезпечує політичну легітимацію ключових компромісів, тоді як Рада ЄС гарантує їх правову імплементацію в рамках спільних процедур із Парламентом. Така модель дозволяє поєднати ефективність ухвалення рішень із повагою до суверенітету держав-членів і принципу демократичної участі громадян.

Суттєвою характеристикою діяльності Європейська Рада та Рада Європейського Союзу є їх визначальна роль у забезпеченні координації політики держав-членів у межах Європейський Союз. У сучасних умовах поглиблення інтеграційних процесів ці інститути виконують не лише класичні функції міждержавного узгодження позицій, а й виступають центрами політичного управління кризовими процесами, стратегічного планування та формування спільної політики Союзу.

Однією з ключових особливостей Ради ЄС є складна система процедур ухвалення рішень, яка забезпечує поєднання принципу рівності держав-членів із

необхідністю ефективного функціонування Союзу. На сучасному етапі основною процедурою голосування є кваліфікована більшість, застосування якої було суттєво розширене після Лісабонського договору. Механізм подвійної більшості передбачає, що рішення вважається ухваленим за підтримки щонайменше 55 % держав-членів, які представляють не менше 65 % населення ЄС. Така система покликана забезпечити баланс між інтересами великих і малих держав та запобігти домінуванню окремих учасників інтеграційного процесу.

Водночас у найбільш чутливих сферах, зокрема у питаннях спільної зовнішньої політики, оподаткування та розширення ЄС, зберігається принцип однакості. Це свідчить про прагнення держав-членів зберегти контроль над стратегічно важливими аспектами державного суверенітету. Практика останніх років показує, що застосування принципу однакості нерідко ускладнює процес ухвалення рішень, особливо в умовах кризових ситуацій або розбіжностей між державами-членами. У зв'язку з цим у політико-правовій доктрині активно обговорюється можливість подальшого розширення сфери застосування голосування кваліфікованою більшістю.

Особливу роль у діяльності Ради ЄС відіграє Комітет постійних представників (COREPER), який забезпечує підготовку засідань Ради та координацію позицій держав-членів. COREPER фактично виконує функцію постійного дипломатичного механізму ЄС, через який здійснюється попереднє узгодження значної частини законодавчих та політичних рішень. Саме на цьому рівні відбувається значна частина переговорного процесу між державами-членами, що забезпечує ефективність роботи Ради ЄС та зменшує кількість політичних конфліктів на рівні міністрів.

Європейська Рада, у свою чергу, дедалі більше виконує функцію кризового політичного управління. Фінансова криза, пандемія COVID-19, енергетична нестабільність та російсько-українська війна продемонстрували, що саме цей інститут стає головним центром вироблення стратегічних рішень у надзвичайних ситуаціях. У таких умовах Європейська Рада фактично визначає політичний курс Союзу, координує дії держав-членів і формує загальні принципи реагування на кризові виклики.

Особливого значення набула роль Європейської Ради у формуванні політики розширення ЄС та підтримки держав-кандидатів. Саме на рівні глав держав і урядів ухвалюються рішення щодо надання статусу кандидата, відкриття переговорів про вступ та визначення стратегічних напрямів подальшого розширення Союзу. У контексті європейської інтеграції України роль Європейської Ради значно посилилася, оскільки цей орган став основним майданчиком для формування політичного консенсусу щодо підтримки України та перспектив її членства в ЄС.

Крім того, сучасна діяльність Європейської Ради та Ради ЄС характеризується посиленням взаємодії з іншими інститутами Союзу, насамперед із Європейською Комісією та Європейським Парламентом. У межах законодавчого процесу дедалі більшого значення набувають міжінституційні консультації та неформальні переговори, спрямовані на досягнення компромісу між різними учасниками інтеграційного процесу. Така практика свідчить про розвиток моделі багаторівневого врядування, у межах якої міжурядові та наднаціональні елементи функціонують у тісному взаємозв'язку.

Водночас у сучасній доктрині звертається увага на проблему прозорості діяльності Ради ЄС та Європейської Ради. Значна частина переговорів і політичних консультацій здійснюється в закритому форматі, що нерідко викликає критику щодо недостатнього рівня відкритості та демократичного контролю. У зв'язку з цим одним із перспективних напрямів розвитку інституційної системи ЄС є підвищення прозорості міжурядових процедур і розширення доступу громадян до інформації про процес ухвалення рішень.

Отже, Європейська Рада та Рада Європейського Союзу є ключовими інститутами міжурядового характеру в системі Європейський Союз, діяльність яких забезпечує формування та реалізацію стратегічних і законодавчих напрямів розвитку Союзу. Проведене дослідження дозволило встановити, що попри схожість назв і тісний взаємозв'язок, ці органи мають різний правовий статус, функціональне призначення та обсяг повноважень.

Встановлено, що Європейська Рада виконує функцію політичного керівництва інтеграційним процесом і визначає загальні стратегічні напрями розвитку Європейського Союзу. Її діяльність має переважно міжурядовий характер, оскільки

до складу входять глави держав або урядів держав-членів. Лісабонський договір суттєво посилив роль Європейської Ради, офіційно закріпивши її статус як інституту ЄС та запровадивши посаду постійного голови. Це сприяло підвищенню стабільності та послідовності стратегічного управління Союзом.

Доведено, що Рада Європейського Союзу є центральним законодавчим і координаційним органом, який спільно з Європейським Парламентом здійснює законодавчі та бюджетні функції. Її діяльність поєднує міжурядовий характер представництва держав-членів із наднаціональними механізмами прийняття рішень, насамперед через застосування процедури голосування кваліфікованою більшістю. Саме Рада ЄС забезпечує узгодження національних інтересів держав-членів із цілями інтеграційної політики Союзу.

Також встановлено, що розмежування повноважень між Європейською Радою та Радою ЄС ґрунтується на принципі інституційного балансу. Європейська Рада визначає політичні пріоритети та стратегічні орієнтири розвитку ЄС, тоді як Рада ЄС забезпечує правове оформлення та реалізацію цих рішень через законодавчі процедури та координацію політики держав-членів. Такий розподіл компетенції сприяє ефективному функціонуванню інституційної системи та підтриманню рівноваги між наднаціональними та міжурядовими елементами управління.

Водночас дослідження показало, що в умовах сучасних кризових явищ – економічних, безпекових та політичних – роль Європейської Ради суттєво посилюється, оскільки саме на рівні глав держав і урядів ухвалюються ключові рішення щодо подальшого розвитку Союзу. Це свідчить про тенденцію до посилення міжурядового компоненту в системі управління ЄС, особливо у стратегічно важливих сферах.

Таким чином, Європейська Рада та Рада Європейського Союзу є взаємодоповнювальними інститутами, діяльність яких забезпечує поєднання політичного керівництва, міждержавної координації та наднаціонального правотворення. Їх функціонування є важливою передумовою стабільності, ефективності та легітимності інституційної системи Європейського Союзу.

2.3. Європейська Комісія як виконавчий орган та гарант дотримання установчих договорів

Європейська Комісія посідає центральне місце в інституційній архітектурі Європейського Союзу як орган, що поєднує виконавчі, ініціативні та наглядові функції. У доктрині її часто визначають як «двигун інтеграції», оскільки саме Комісія забезпечує практичну реалізацію політик Союзу, ініціює законодавчі процеси та контролює виконання норм установчих договорів і вторинного права [20]. Такий комплексний статус відрізняє її від класичних секретаріатів міжнародних організацій і надає яскраво вираженого наднаціонального характеру.

Інституційні витоки Комісії простежуються ще у структурі Європейського об'єднання вугілля і сталі, де Вищий орган був наділений автономними регуляторними повноваженнями. Римські договори трансформували цю модель, закріпивши Комісію як центральний виконавчий інститут Європейських співтовариств, відповідальний за ініціювання правотворчості та контроль за виконанням договорів. Подальші договірні реформи – Єдиний європейський акт, Маастрихтський, Амстердамський і Ніццький договори – поступово розширювали компетенції Комісії, водночас посилюючи парламентський контроль над її діяльністю [22, с. 190].

Набуття чинності Лісабонського договору остаточно закріпило Комісію як один із провідних інститутів ЄС, підкресливши її відповідальність перед Європейським Парламентом та визначивши її роль у забезпеченні узгодженості дій Союзу на міжнародній арені. Таким чином, сучасна Комісія постає як еволюційний результат компромісу між наднаціональною автономією та демократичною підзвітністю.

Комісія зобов'язана діяти незалежно від національних урядів, керуючись виключно інтересами Союзу. Цей принцип інституційної незалежності, закріплений в установчих договорах, є ключовою передумовою її наднаціонального характеру. Члени Комісії призначаються за погодженням між державами-членами та

затверджуються Парламентом, що створює багаторівневу систему політичної легітимації та контролю.

Водночас автономія Комісії обмежується принципом наділення компетенцією та вимогами інституційного балансу: вона не може діяти поза межами повноважень, наданих договорами, і зобов'язана співпрацювати з іншими інститутами в процесі формування та реалізації політик. Саме у цій взаємодії проявляється специфіка її юридичної природи як органу, що одночасно є наднаціональним і вбудованим у систему стримувань і противаг.

Однією з найважливіших функцій Комісії є право законодавчої ініціативи, яке в більшості сфер надає їй монопольне становище у підготовці проектів регламентів і директив. Через це вона істотно впливає на порядок денний інтеграційного процесу та визначає напрями розвитку вторинного права ЄС. У процесі підготовки пропозицій Комісія здійснює широкі консультації з експертами, заінтересованими сторонами та громадянським суспільством, що пов'язує її діяльність із принципами відкритості та належного врядування.

Хоча Європейський Парламент і Рада можуть ініціювати звернення до Комісії з пропозицією підготувати законодавчий акт, остаточне рішення щодо подання проекту залишається за нею, що підкреслює її структуроутворювальну роль у правотворчому процесі [21].

У сфері виконавчої діяльності Комісія відповідає за реалізацію політик і програм Союзу, управління бюджетом, нагляд за виконанням актів, ухвалених законодавцями, а також застосування норм конкуренційного права. Вона здійснює моніторинг дотримання правил внутрішнього ринку, державної допомоги та антимонопольного регулювання, що надає їй значні регуляторні повноваження [28, с. 105].

Виконавчі функції Комісії дедалі частіше реалізуються у взаємодії з національними органами в рамках так званого «комітологічного» процесу та через мережі європейських агентств, що відображає багаторівневий характер управління в ЄС. Така модель дозволяє поєднати централізоване формування політики з децентралізованою імплементацією на рівні держав-членів.

Особливе місце серед функцій Комісії посідає її роль гаранта дотримання установчих договорів і вторинного права ЄС. У цій якості вона здійснює нагляд за виконанням зобов'язань державами-членами та, у разі виявлення порушень, ініціює процедури про невиконання зобов'язань перед Судом справедливості Європейського Союзу. Саме ця функція забезпечує ефективність і єдність правопорядку Союзу та запобігає фрагментації застосування норм у національних системах.

Крім того, Комісія контролює законність дій інших інститутів, маючи право звертатися до Суду з позовами про скасування актів, що виходять за межі договірно визначених повноважень. У доктрині наголошується, що така процесуальна активність зміцнює принцип верховенства права в ЄС і перетворює Комісію на одного з головних суб'єктів «конституційної» еволюції Союзу.

Наднаціональний характер Комісії поєднується з розвиненою системою політичної відповідальності перед Європейським Парламентом. Парламент затверджує склад Комісії, проводить слухання кандидатів на посади комісарів і може ініціювати вотум недовіри, що тягне за собою колективну відставку органу. Такий механізм сприяє демократичній легітимації виконавчої влади на європейському рівні та наближає інституційну модель ЄС до парламентських стандартів.

Таблиця 2.1

Ключові функції Європейської Комісії в інституційній системі ЄС

Напрямок діяльності	Зміст повноважень	Правове значення
Законодавча ініціатива	Підготовка проєктів актів, консультації, визначення порядку денного	Формування вторинного права ЄС
Виконавчі функції	Реалізація політик, управління бюджетом, контроль конкуренції	Забезпечення практичної імплементації
Нагляд за виконанням права	Процедури порушень, звернення до Суду	Єдність і ефективність правопорядку
Міжнародне представництво	Переговори, укладення угод у межах мандату	Зовнішня дієздатність ЄС
Підзвітність Парламенту	Затвердження складу, можливість вотуму недовіри	Демократична легітимація

Європейська Комісія виступає водночас виконавчим центром і «охоронцем договорів», поєднуючи право законодавчої ініціативи, широкі регуляторні повноваження та наглядові механізми. Її юридична природа відображає унікальний баланс між наднаціональною автономією та демократичною підзвітністю, що є характерною рисою інституційної системи Європейського Союзу. Саме через діяльність Комісії реалізується практичний вимір інтеграції та забезпечується стабільність і цілісність правопорядку Союзу.

Сучасна діяльність Європейська Комісія характеризується не лише виконанням класичних виконавчих і контрольних функцій, а й активним розвитком адміністративних, координаційних та делегованих механізмів управління в межах Європейський Союз. У зв'язку з розширенням сфер компетенції ЄС та ускладненням процесів правового регулювання Комісія фактично перетворилася на багаторівневий адміністративний центр, який забезпечує координацію політики Союзу в економічній, цифровій, екологічній та безпековій сферах.

Важливою особливістю функціонування Європейської Комісії є її складна внутрішня структура. Адміністративний апарат Комісії складається з генеральних директоратів (Directorates-General), які функціонують за принципом міністерств у національних урядах і відповідають за окремі напрями політики ЄС. Кожен генеральний директорат спеціалізується на певній сфері – конкуренції, внутрішньому ринку, торгівлі, енергетиці, цифровій політиці, довкіллі тощо. Така система дозволяє забезпечити високий рівень професійної спеціалізації та ефективності в підготовці нормативних актів і реалізації політики Союзу.

Окрему роль у діяльності Комісії відіграє Генеральний секретаріат, який координує взаємодію між структурними підрозділами та забезпечує узгодженість діяльності колегиї комісарів. У сучасних умовах Генеральний секретаріат набуває дедалі більшого значення як центр стратегічного планування та міжінституційної координації, особливо у процесі підготовки комплексних законодавчих пакетів і кризового реагування.

Суттєвим напрямом розвитку повноважень Комісії стало використання механізму делегованих і імплементаційних актів. У межах цього механізму

законодавчі інститути – Європейський Парламент і Рада ЄС – можуть передавати Комісії право деталізувати або технічно уточнювати окремі положення нормативних актів. Делеговані акти дозволяють оперативно адаптувати правове регулювання до змін економічних чи технологічних умов без необхідності проходження повної законодавчої процедури. Це особливо важливо у сферах цифрової політики, фінансового регулювання та екологічних стандартів, де зміни відбуваються надзвичайно швидко.

Разом із тим розширення делегованих повноважень Комісії викликає наукові дискусії щодо меж її адміністративної автономії та рівня демократичного контролю за прийняттям таких актів. У доктрині наголошується, що передача значного обсягу регуляторних функцій виконавчому органу може створювати ризики надмірної концентрації влади на наднаціональному рівні. У зв'язку з цим важливу роль відіграють механізми парламентського контролю та судового перегляду делегованих актів Судом справедливості ЄС.

Особливого значення у сучасних умовах набуває координаційна функція Європейської Комісії. У межах Європейського семестру Комісія здійснює моніторинг економічної та бюджетної політики держав-членів, формує рекомендації щодо макроекономічної стабільності та контролює дотримання фінансової дисципліни. Таким чином, Комісія фактично виконує функцію наднаціонального координатора економічного врядування в ЄС.

Сучасний розвиток Європейського Союзу також сприяв посиленню ролі Комісії у сфері зовнішньої діяльності. Хоча зовнішня політика формально залишається сферою міжурядового співробітництва, саме Комісія бере активну участь у міжнародних переговорах щодо торгівлі, кліматичної політики, енергетичної безпеки та цифрового регулювання. Через систему торговельних угод, програм фінансової допомоги та механізмів технічної підтримки Комісія фактично виступає одним із головних представників ЄС на міжнародній арені.

Окремої уваги заслуговує діяльність Комісії у сфері кризового управління. Пандемія COVID-19, енергетична криза та безпекові виклики останніх років продемонстрували, що Комісія здатна оперативно мобілізувати фінансові та адміністративні ресурси Союзу. Реалізація програм NextGenerationEU, координація

закупівель вакцин, енергетична підтримка держав-членів і санкційна політика ЄС стали прикладами значного розширення практичної ролі Комісії у надзвичайних умовах.

Водночас посилення впливу Європейської Комісії супроводжується зростанням вимог до прозорості та підзвітності її діяльності. У сучасній правовій доктрині дедалі більше уваги приділяється питанням відкритості процесу підготовки нормативних актів, доступу громадян до інформації та контролю за діяльністю лобістських структур у взаємодії з Комісією [8]. Це пов'язано з необхідністю забезпечення демократичної легітимності виконавчої влади на наднаціональному рівні.

Отже, Європейська Комісія є одним із ключових інститутів Європейський Союз, який забезпечує функціонування наднаціонального механізму управління та відіграє центральну роль у реалізації цілей інтеграційного процесу. Проведене дослідження дало змогу встановити, що Комісія поєднує у своїй діяльності виконавчі, ініціативні, контрольні та координаційні функції, що визначає її особливе місце в інституційній системі ЄС.

Встановлено, що правова природа Європейської Комісії характеризується високим рівнем наднаціональності, оскільки її діяльність спрямована на забезпечення інтересів Союзу в цілому, а не окремих держав-членів. Принцип незалежності Комісії, закріплений в установчих договорах, є важливою гарантією об'єктивності та ефективності її діяльності. Водночас Комісія функціонує в межах принципу інституційного балансу та підлягає політичному контролю з боку Європейського Парламенту, що забезпечує поєднання наднаціональної автономії з демократичною підзвітністю.

Доведено, що однією з найважливіших функцій Комісії є право законодавчої ініціативи, яке надає їй визначальний вплив на формування правової політики ЄС. Через підготовку проєктів нормативно-правових актів та координацію законодавчого процесу Комісія фактично формує порядок денний інтеграційного розвитку Союзу. Особливого значення ця функція набуває в умовах сучасних викликів, пов'язаних із цифровізацією, безпекою та реалізацією політики сталого розвитку.

Також встановлено, що Європейська Комісія виконує роль головного виконавчого органу ЄС, відповідального за реалізацію політик Союзу, управління бюджетом, контроль за дотриманням правил внутрішнього ринку та координацію діяльності держав-членів у різних сферах. У межах своїх регуляторних повноважень Комісія забезпечує практичне застосування права ЄС та функціонування наднаціонального механізму управління.

Особливу увагу приділено ролі Комісії як «охоронця договорів». Встановлено, що саме цей інститут здійснює контроль за виконанням державами-членами зобов'язань, передбачених установчими договорами та вторинним правом ЄС. Через механізм проваджень про порушення зобов'язань та співпрацю із Судом справедливості ЄС Комісія забезпечує дотримання принципу верховенства права та єдність правозастосування в межах Союзу.

Таким чином, Європейська Комісія є центральним елементом інституційної системи Європейського Союзу, який забезпечує реалізацію інтеграційної політики, координацію діяльності інститутів і держав-членів, а також дотримання установчих договорів. Її діяльність відображає поєднання наднаціонального характеру управління з механізмами демократичної підзвітності та правового контролю, що є важливою умовою ефективного функціонування Європейського Союзу.

2.4. Суд справедливості Європейського Союзу як механізм забезпечення верховенства права та єдності правозастосування.

Суд справедливості Європейського Союзу (далі – Суд ЄС) посідає фундаментальне місце в інституційній архітектурі Європейського Союзу як гарант дотримання установчих договорів, забезпечення верховенства права та однакового застосування норм права ЄС у державах-членах. На відміну від багатьох міжнародних судових органів, юрисдикція Суду ЄС характеризується високим ступенем інтегрованості в національні правопорядки, а його рішення мають обов'язкову силу не лише для інститутів Союзу, а й для національних судів та органів публічної влади. Саме через діяльність Суду сформувалися ключові

доктрини автономності, прямої дії та примату права ЄС, які визначили «конституцієподібний» характер європейського правопорядку.

Судовий орган був створений ще в межах перших європейських співтовариств і спочатку мав завдання забезпечувати дотримання установчих договорів та вирішувати спори між державами-учасницями й інститутами. Проте вже на ранніх етапах інтеграції Суд значно розширив свій вплив через активну інтерпретацію норм договорів, перетворившись із класичного міжнародного трибуналу на ключовий елемент наднаціональної системи правосуддя.

Судова практика 1960–1970-х років заклала основи доктрини автономності права ЄС і визначила, що установчі договори створюють «новий правовий порядок», суб'єктами якого є не лише держави, а й їхні громадяни. Цей підхід сприяв формуванню системи багаторівневого судового захисту, у якій національні суди діють як «звичайні суди Союзу», застосовуючи норми права ЄС безпосередньо у внутрішніх спорах [14].

Подальші договірні реформи, зокрема Лісабонський договір, розширили юрисдикцію Суду ЄС, поширивши її на нові сфери політики та посиливши роль судового контролю за діяльністю інститутів Союзу. У сучасний період Суд ЄС розглядається як центральний гарант верховенства права в ЄС та ключовий арбітр у спорах щодо розмежування компетенцій між Союзом і державами-членами.

Система судових органів ЄС включає Суд справедливості, Загальний суд та спеціалізовані трибунали (які створюються за потреби). Така багаторівнева структура дозволяє поєднати високий рівень правової уніфікації з ефективним розглядом значної кількості справ, що надходять до судових інстанцій Союзу [5, с. 181].

Суд справедливості виконує функцію вищої інстанції з питань тлумачення права ЄС та вирішення питань принципового значення, тоді як Загальний суд спеціалізується на розгляді спорів між фізичними або юридичними особами та інститутами ЄС, а також деяких категорій міжінституційних конфліктів. Такий розподіл повноважень сприяє оперативності правосуддя та водночас забезпечує єдність судової практики [18, с. 81].

Судді призначаються за спільною згодою держав-членів і мають діяти незалежно, керуючись виключно правом ЄС. Інституційна незалежність суддів і адвокатів-генералів є ключовою умовою здійснення ефективного судового контролю та підтримання довіри до судової влади Союзу.

Одним із центральних механізмів забезпечення єдності правозастосування в ЄС є преюдиціальна процедура, за якою національні суди звертаються до Суду ЄС із запитом щодо тлумачення норм права Союзу або перевірки чинності актів інститутів. Така процедура формує постійний діалог між наднаціональним і національним рівнями судової влади та запобігає фрагментації правопорядку [16, с. 190].

У доктрині наголошується, що преюдиціальні рішення Суду мають квазі-нормативний характер, оскільки фактично визначають зміст і межі застосування відповідних норм у всіх державах-членах. Через цей механізм Суд не лише забезпечує однакове тлумачення права, а й сприяє розвитку загальних принципів, таких як ефективний судовий захист, пропорційність і правова визначеність.

Забезпечення верховенства права в межах ЄС здійснюється Судом ЄС через декілька взаємопов'язаних інструментів: контроль за законністю актів інститутів, розгляд справ про невиконання зобов'язань державами-членами, захист основоположних прав і вирішення міжінституційних спорів [19]. Ці механізми створюють комплексну систему правових гарантій, що охоплює всі рівні здійснення публічної влади в Союзі.

Особливе значення має юрисдикція Суду щодо перевірки актів інститутів на відповідність установчим договорам і загальним принципам права. Такий контроль сприяє дотриманню інституційного балансу та запобігає виходу органів Союзу за межі наданих їм повноважень. Крім того, Суд відіграє ключову роль у розвитку системи захисту основних прав, інтегруючи положення Хартії основних прав ЄС у практику правозастосування та посилюючи стандарти правової охорони в межах Союзу.

У XXI столітті діяльність Суду ЄС дедалі частіше розглядається крізь призму взаємодії з конституційними судами держав-членів, які наголошують на збереженні «конституційної ідентичності» та можливості контролю *ultra vires* щодо актів

інститутів Союзу. Такий діалог свідчить про еволюцію правопорядку ЄС у напрямі конституційного плюралізму, де співіснують наднаціональні та національні джерела легітимності.

Попри окремі конфліктні ситуації, у доктрині підкреслюється, що саме Суд ЄС забезпечує цілісність системи, встановлюючи процедурні та матеріальні межі здійснення повноважень Союзом і підтримуючи баланс між ефективністю інтеграції та повагою до державного суверенітету [12].

Таблиця 2.2

Основні функції Суду справедливості ЄС у забезпеченні верховенства права

Напрямок діяльності	Зміст повноважень	Правове значення
Преюдиціальні рішення	Тлумачення норм і перевірка чинності актів	Єдність правозастосування в державах-членах
Контроль законності	Скасування актів інститутів	Дотримання установчих договорів
Провадження про порушення	Справи проти держав-членів	Забезпечення виконання зобов'язань
Захист прав людини	Застосування Хартії основних прав	Підвищення стандартів правового захисту
Міжінституційні спори	Вирішення конфліктів компетенції	Підтримання інституційного балансу

Суд справедливості Європейського Союзу є наріжним елементом наднаціонального правопорядку, що забезпечує верховенство права, єдність правозастосування та стабільність інституційної системи ЄС. Через розгалужену систему судового контролю, преюдиціальний діалог із національними судами та розвиток загальних принципів права Суд формує нормативні рамки інтеграції та відіграє визначальну роль у трансформації Європейського Союзу в спільноту, засновану на праві. Подальша еволюція його ролі залишатиметься одним із ключових чинників адаптації інституційної моделі ЄС до нових політичних, правових і безпекових викликів.

Отже, Суд справедливості Європейського Союзу є одним із ключових інститутів Європейський Союз, який забезпечує стабільність, цілісність та ефективність правопорядку ЄС. Проведене дослідження дозволило встановити, що діяльність Суду має фундаментальне значення для функціонування інтеграційної системи, оскільки саме через судовий контроль забезпечуються верховенство права, однакове тлумачення та єдність застосування норм права Європейського Союзу у всіх державах-членах.

Встановлено, що Суд справедливості ЄС відіграв визначальну роль у формуванні автономного правопорядку Союзу. Через свою практику він сформулював ключові принципи права ЄС, зокрема принцип прямої дії, примату права ЄС над національним законодавством та принцип ефективного судового захисту. Саме ці доктрини стали правовою основою функціонування наднаціональної системи управління та забезпечили інтеграцію норм права ЄС у національні правові системи держав-членів.

Доведено, що особливе значення для забезпечення єдності правозастосування має механізм преюдиціальних запитів, який забезпечує постійний діалог між національними судами та Судом ЄС. Завдяки цьому механізму національні суди отримують можливість звертатися за офіційним тлумаченням норм права ЄС, що сприяє однаковому застосуванню законодавства Союзу та запобігає фрагментації правопорядку.

Також встановлено, що Суд справедливості ЄС здійснює контроль за законністю діяльності інститутів Союзу та держав-членів. Через розгляд справ про порушення зобов'язань, позовів про скасування актів та інших категорій спорів Суд забезпечує дотримання установчих договорів, підтримання інституційного балансу та реалізацію принципу верховенства права. Важливим напрямом його діяльності є захист основоположних прав і свобод, що набуло особливого значення після надання Хартії основних прав ЄС обов'язкової юридичної сили.

Дослідження також показало, що сучасний розвиток Суду ЄС характеризується посиленням його ролі у врегулюванні конфліктів між наднаціональним правопорядком та національними конституційними системами держав-членів. У цьому контексті Суд виступає ключовим механізмом забезпечення

балансу між інтеграційними процесами та повагою до конституційної ідентичності держав.

Таким чином, Суд справедливості Європейського Союзу є центральним елементом механізму забезпечення верховенства права та єдності правозастосування в межах ЄС. Його діяльність сприяє підтриманню стабільності інтеграційного правопорядку, захисту прав і свобод, а також забезпечує ефективне функціонування інституційної системи Європейського Союзу в умовах сучасних політичних і правових викликів.

2.5. Спеціалізовані інститути ЄС: Європейський центральний банк та Суд аудиторів у системі фінансового управління

Система фінансового управління Європейського Союзу характеризується високим ступенем інституційної диференціації, що зумовлено складністю економічних процесів інтеграції, необхідністю забезпечення стабільності єдиної валюти, контролю за використанням бюджетних коштів і підтриманням довіри громадян до наднаціональних механізмів врядування. У цьому контексті особливу роль відіграють спеціалізовані інститути – Європейський центральний банк (далі – ЄЦБ) та Суд аудиторів ЄС, які, попри відмінність функціонального призначення, утворюють взаємодоповнювальні елементи фінансово-економічної архітектури Союзу. Їхня діяльність спрямована, відповідно, на забезпечення монетарної стабільності та на здійснення зовнішнього контролю за бюджетною дисципліною, що разом формує підґрунтя фінансової стійкості інтеграційного проєкту [11].

ЄЦБ був створений у межах формування Економічного і валютного союзу як ключовий елемент Європейської системи центральних банків. Його правовий статус закріплений в установчих договорах і статуті, що визначають основну мету діяльності – підтримання цінової стабільності в єврозоні. На відміну від більшості інститутів ЄС, ЄЦБ наділений особливо високим рівнем інституційної незалежності: ані інститути Союзу, ані уряди держав-членів не мають права надавати йому вказівки щодо здійснення монетарної політики. Такий підхід покликаний убезпечити

грошово-кредитну сферу від політичного впливу та забезпечити довгострокову макроекономічну стабільність.

У доктрині зазначається, що незалежність ЄЦБ є проявом наднаціональної природи фінансового управління в ЄС, оскільки він реалізує власну компетенцію, безпосередньо делеговану договорами, а його рішення мають обов'язкову силу для національних центральних банків країн єврозони. Водночас така автономія врівноважується механізмами підзвітності: ЄЦБ зобов'язаний регулярно звітувати перед Європейським Парламентом, Радою ЄС і Європейською Радою, публікувати аналітичні звіти та пояснювати обґрунтованість своїх рішень [17].

До ключових функцій ЄЦБ належать визначення та реалізація грошово-кредитної політики, проведення валютних операцій, управління офіційними резервами держав-членів і сприяння безперебійному функціонуванню платіжних систем. У відповідь на фінансові кризи та структурні виклики останніх десятиліть його роль істотно розширилася: ЄЦБ став активним учасником механізмів стабілізації фінансових ринків і набув повноважень у сфері банківського нагляду в межах Банківського союзу.

Таке розширення компетенції спричинило наукові дискусії щодо меж мандату ЄЦБ і співвідношення технократичної автономії з принципами демократичної легітимності. Частина дослідників вказує на ризик «дефіциту підзвітності» в умовах посилення ролі незалежного центрального банку, тоді як інші підкреслюють, що судовий контроль і парламентський нагляд забезпечують необхідний баланс між ефективністю та легітимністю.

Суд аудиторів ЄС було створено з метою забезпечення належного управління фінансовими ресурсами Союзу та захисту його фінансових інтересів. Він не є судовим органом у класичному розумінні, проте посідає статус інституту ЄС і здійснює незалежний аудит доходів і витрат бюджету, а також оцінює ефективність використання коштів у межах програм і фондів Союзу.

Правовою основою діяльності Суду аудиторів є установчі договори, які гарантують його функціональну автономію та обов'язок діяти в інтересах Союзу в цілому. Члени цього органу призначаються за погодженням між державами-членами та повинні мати високий рівень професійної кваліфікації у сфері фінансового

контролю. У доктрині підкреслюється, що незалежність Суду аудиторів є ключовою передумовою ефективності його діяльності та довіри до результатів аудиту [14].

Суд аудиторів проводить фінансові, комплаєнс- та результативні аудити, за результатами яких готує щорічні та спеціальні звіти, а також формулює рекомендації для інститутів ЄС і держав-членів. Особливе значення має щорічна декларація достовірності (statement of assurance), яка використовується Європейським Парламентом у процедурі надання Комісії «розрядки» за виконання бюджету [11]. Таким чином, діяльність Суду аудиторів безпосередньо впливає на політичну відповідальність виконавчих органів Союзу та сприяє підвищенню прозорості фінансового управління.

У науковій літературі наголошується, що Суд аудиторів виконує не лише контрольну, а й превентивну функцію, оскільки його рекомендації стимулюють удосконалення фінансових процедур і систем внутрішнього контролю. Водночас він не має повноважень накладати санкції, що зумовлює необхідність тісної взаємодії з іншими інститутами, насамперед із Комісією та Європейським Парламентом.

Хоча ЄЦБ і Суд аудиторів діють у різних сегментах фінансового управління, їхня діяльність спрямована на досягнення спільної мети – забезпечення стабільності та доброчесності фінансової системи Союзу. Перший відповідає за макроекономічну та монетарну стабільність, другий – за мікрорівневий контроль за рухом бюджетних коштів і дотриманням принципів належного фінансового управління.

Таблиця 2.3

Роль Європейського центрального банку та Суду аудиторів ЄС у системі фінансового управління

Критерій	Європейський центральний банк	Суд аудиторів ЄС
Правовий статус	Незалежний інститут ЄС, елемент ЄСМВ	Інститут ЄС зовнішнього аудиту
Основна мета	Підтримання цінової стабільності	Контроль за доходами та витратами бюджету
Ключові функції	Монетарна політика, валютні операції, банківський нагляд	Фінансовий і результативний аудит, звіти

Ступінь незалежності	Дуже високий, закріплений у договорах	Високий, гарантії автономії
Механізми підзвітності	Звіти Парламенту, судовий контроль	Звіти Парламенту, участь у процедурі розрядки
Вплив на інші інститути	Опосередкований через економічну політику	Безпосередній через бюджетний контроль

Отже, Європейський центральний банк і Суд аудиторів Європейського Союзу становлять два взаємодоповнювальні стовпи фінансового управління в межах ЄС. Перший забезпечує макроекономічну стабільність і функціонування валютного союзу, другий – прозорість, підзвітність і законність використання бюджетних ресурсів. Їхня діяльність відображає поєднання наднаціональної автономії з механізмами демократичного та судового контролю, що є характерною рисою інституційної системи Європейського Союзу та визначає її стійкість у контексті сучасних економічних і політичних викликів.

Європейський центральний банк та Суд аудиторів Європейського Союзу є важливими спеціалізованими інститутами Європейський Союз, діяльність яких забезпечує стабільність, ефективність і прозорість системи фінансового управління ЄС. Проведене дослідження дозволило встановити, що обидва інститути виконують взаємодоповнювальні функції у сфері економічного та фінансового регулювання, формуючи основу фінансової стабільності та належного використання ресурсів Союзу.

Встановлено, що Європейський центральний банк є ключовим елементом Економічного і валютного союзу та виконує центральну роль у реалізації монетарної політики ЄС. Його основним завданням є забезпечення цінової стабільності, підтримання ефективного функціонування єврозони та координація діяльності національних центральних банків держав-членів. Особливістю правового статусу ЄЦБ є високий рівень інституційної незалежності, який гарантує захист монетарної політики від політичного впливу та сприяє стабільності фінансової системи Союзу.

Доведено, що в умовах сучасних економічних і безпекових викликів роль Європейського центрального банку суттєво розширилася. Окрім класичних функцій

у сфері грошово-кредитної політики, ЄЦБ бере активну участь у забезпеченні фінансової стабільності, здійсненні банківського нагляду та реагуванні на кризові явища в економіці ЄС. Це свідчить про посилення наднаціонального характеру фінансового управління в межах Європейського Союзу.

Також встановлено, що Суд аудиторів ЄС виконує функцію незалежного зовнішнього фінансового контролю та забезпечує перевірку законності, ефективності й прозорості використання бюджетних коштів Союзу. Через проведення фінансових аудитів, підготовку щорічних звітів і рекомендацій Суд аудиторів сприяє зміцненню бюджетної дисципліни та підвищенню ефективності діяльності інститутів ЄС. Його діяльність має важливе значення для забезпечення підзвітності виконавчих органів, насамперед Європейської Комісії, у процесі управління фінансовими ресурсами Союзу.

Дослідження показало, що взаємодія Європейського центрального банку та Суду аудиторів відображає комплексний характер фінансового управління в ЄС, у межах якого поєднуються механізми монетарного регулювання, фінансового контролю та демократичної підзвітності. При цьому обидва інститути функціонують на основі принципів незалежності, професійності та дотримання установчих договорів.

Таким чином, Європейський центральний банк і Суд аудиторів ЄС є важливими елементами інституційної системи Європейського Союзу, діяльність яких забезпечує стабільність валютної системи, ефективне управління фінансовими ресурсами та підтримання довіри до наднаціонального механізму економічного врядування. Їх функціонування сприяє зміцненню фінансової безпеки ЄС та забезпечує належний рівень контролю й прозорості у сфері реалізації бюджетної та економічної політики Союзу.

Висновки до другого розділу

У другому розділі здійснено комплексний аналіз правового статусу та повноважень провідних інститутів Європейський Союз у світлі реформ, закріплених

Лісабонським договором. Дослідження засвідчило, що сучасна інституційна модель ЄС ґрунтується на поєднанні наднаціональних і міжурядових елементів, а також на прагненні посилити демократичну легітимацію, ефективність управління та судовий контроль за здійсненням публічної влади.

Встановлено, що Європейський Парламент зазнав найбільш істотної еволюції серед усіх інститутів Союзу. Перетворення процедури співвирішення на звичайну законодавчу процедуру, розширення бюджетних повноважень і посилення контрольних механізмів щодо діяльності Комісії дозволили Парламенту набути статусу повноправного співзаконодавця та центрального елемента системи демократичного представництва. Це свідчить про послідовне зменшення «демократичного дефіциту» та розвиток багаторівневої парламентської демократії в межах ЄС.

Аналіз діяльності Європейської Ради та Ради Європейського Союзу показав чітке функціональне розмежування між цими органами. Європейська Рада виконує роль стратегічного політичного керівництва інтеграційним процесом, визначаючи загальні напрями розвитку Союзу, тоді як Рада ЄС є ключовим законодавчим і координаційним органом, що разом із Парламентом формує вторинне право та бюджет. Їх взаємодія і баланс повноважень відображають дуалістичну природу інституційної системи ЄС, у якій міжурядові елементи поєднуються з наднаціональними процедурами ухвалення рішень.

З'ясовано, що Європейська Комісія зберігає провідну роль як виконавчий центр і «охоронець договорів». Її монопольне право законодавчої ініціативи у більшості сфер, широкі регуляторні повноваження та функції контролю за виконанням права Союзу надають їй визначального впливу на розвиток інтеграційного правопорядку. Водночас посилення політичної підзвітності Комісії перед Парламентом після Лісабонської реформи свідчить про прагнення врівноважити наднаціональну автономію демократичним контролем.

Дослідження ролі Суду справедливості Європейського Союзу дозволило зробити висновок, що саме цей інститут є ключовим гарантом верховенства права та єдності правозастосування в державах-членах. Через механізм преюдиціальних запитів, контроль законності актів інститутів і розгляд справ про порушення

зобов'язань Суд забезпечує автономність та цілісність правопорядку ЄС. Водночас сучасний розвиток судової практики демонструє посилення діалогу між Судом ЄС і національними конституційними судами, що відображає еволюцію інтеграційної моделі в напрямі конституційного плюралізму.

Аналіз спеціалізованих інститутів – Європейського центрального банку та Суду аудиторів – показав, що фінансове управління в ЄС базується на поєднанні високого рівня інституційної незалежності з механізмами підзвітності та контролю. Європейський центральний банк забезпечує стабільність валютного союзу та реалізацію монетарної політики, тоді як Суд аудиторів здійснює зовнішній фінансовий контроль і сприяє підвищенню прозорості та ефективності використання бюджетних коштів. Їх діяльність формує фінансову основу функціонування Союзу та зміцнює довіру до наднаціональних інституцій.

Узагальнюючи, можна дійти висновку, що Лісабонський договір суттєво модернізував інституційну систему Європейського Союзу, посиливши роль демократично легітимованих органів, розширивши сферу судового контролю та водночас зберігши провідне значення держав-членів у стратегічному керівництві інтеграційним процесом. Сукупність повноважень Європейського Парламенту, Ради ЄС, Європейської Ради, Комісії, Суду справедливості, Європейського центрального банку та Суду аудиторів утворює складну, але внутрішньо врівноважену систему, яка забезпечує ефективність наднаціонального управління, дотримання принципу верховенства права та фінансову стабільність Союзу в умовах сучасних політичних і економічних викликів.

РОЗДІЛ 3

СУЧАСНІ ВИКЛИКИ ТА ПЕРСПЕКТИВИ РОЗВИТКУ ІНСТИТУЦІЙНОЇ СИСТЕМИ ЄВРОПЕЙСЬКОГО СОЮЗУ В КОНТЕКСТІ ІНТЕГРАЦІЇ УКРАЇНИ

3.1. Проблеми легітимності та демократичного дефіциту в діяльності інститутів ЄС на сучасному етапі (2024–2025 рр.)

Проблема легітимності та так званого «демократичного дефіциту» є однією з ключових у сучасному функціонуванні інституційної системи Європейського Союзу. Вона полягає у наявності розриву між процесами ухвалення рішень на наднаціональному рівні та ступенем демократичного контролю з боку громадян і держав-членів. У науковій доктрині демократичний дефіцит визначається як недостатній рівень участі громадян у формуванні політики ЄС, обмежена підзвітність інститутів та відносна дистанційованість наднаціонального управління від електорату. Ця проблема набуває особливої актуальності в умовах сучасних політичних, економічних і безпекових викликів, які посилюють роль інститутів Союзу та водночас підвищують вимоги до їх демократичної легітимації.

Однією з головних причин демократичного дефіциту є складність інституційної структури ЄС і непрямий характер формування ключових органів. Хоча Європейський Парламент обирається безпосередньо громадянами, значна частина владних повноважень належить інститутам міжурядового характеру, таким як Європейська Рада та Рада ЄС, члени яких представляють національні уряди, а не безпосередньо європейський електорат. Це створює ситуацію, коли важливі рішення можуть ухвалюватися на рівні, який не підлягає прямому демократичному контролю громадян Союзу.

Важливим індикатором легітимності інституцій є рівень довіри громадян. Згідно з поствиборчим опитуванням ЄС, лише 42% громадян мають позитивне ставлення до Європейського Парламенту, хоча це і є найвищим показником за весь період спостережень, що свідчить як про зростання довіри, так і про збереження

значної частки критичного ставлення. Водночас загальний рівень довіри до ЄС у 2025 році становив близько 52%, що є найвищим показником з 2007 року, але все ще відображає наявність структурних проблем легітимності, зокрема у порівнянні з національними політичними процесами [2, с. 55].

Однією з сучасних форм прояву демократичного дефіциту є відчуття дистанційованості інститутів ЄС від громадян. Дослідження засвідчують, що сприйняття недостатньої підзвітності та прозорості інституцій може знижувати політичну участь і довіру до наднаціонального врядування. Це особливо актуально в контексті складних законодавчих процедур, багаторівневої системи прийняття рішень і обмеженої обізнаності громадян щодо діяльності інститутів Союзу.

Окремим аспектом проблеми легітимності є напруження між наднаціональними інститутами та державами-членами, пов'язане з питаннями дотримання принципу верховенства права. У 2024–2025 роках інститути ЄС неодноразово стикалися з випадками, коли окремі держави піддавалися критиці за підрив демократичних стандартів, включаючи обмеження незалежності судової влади, свободи медіа та діяльності громадянського суспільства. Такі явища розглядаються як загроза демократичним цінностям Союзу та ставлять під сумнів ефективність механізмів контролю з боку наднаціональних інститутів.

Ще одним важливим чинником є обмеженість механізмів прямої участі громадян у процесах прийняття рішень. Хоча після Лісабонського договору було запроваджено інструменти, такі як Європейська громадянська ініціатива, їх практичний вплив на політичні рішення залишається відносно обмеженим. Це свідчить про те, що формальне розширення демократичних процедур не завжди супроводжується реальним підвищенням участі громадян у наднаціональному врядуванні.

Сучасні виклики, пов'язані з кризами безпеки, економіки та цифрової трансформації, також впливають на проблему легітимності. У кризових ситуаціях, таких як фінансова нестабільність або геополітичні конфлікти, значна частина рішень ухвалюється виконавчими інститутами або міжурядовими органами, що може обмежувати парламентський контроль і демократичну участь. У таких умовах

ефективність управління часто ставиться вище за демократичну процедуру, що створює додаткові виклики для легітимності інституцій.

Разом із тим важливо зазначити, що інститути ЄС здійснюють активні заходи для подолання демократичного дефіциту. До них належать розширення повноважень Європейського Парламенту, підвищення прозорості законодавчого процесу, залучення громадянського суспільства та розвиток механізмів судового контролю. Ці реформи свідчать про усвідомлення інституціями ЄС необхідності зміцнення демократичної легітимності як передумови ефективного функціонування інтеграційного проекту [13, с. 68].

Таблиця 3.1

Основні прояви демократичного дефіциту та проблем легітимності інститутів ЄС (2024–2025 рр.)

Проблема	Сутність	Наслідки
Обмежена участь громадян	Непрямий характер формування деяких інститутів	Зниження довіри до ЄС
Інституційна складність	Багаторівнева система прийняття рішень	Низький рівень обізнаності громадян
Недостатня підзвітність	Високий рівень автономії окремих інститутів	Посилення критики інституцій
Криза верховенства права	Порушення демократичних стандартів у державах-членах	Конфлікти між державами та ЄС
Обмежені механізми прямої демократії	Невисока ефективність громадянських ініціатив	Відчуження громадян від процесу управління

Одним із сучасних проявів проблеми демократичного дефіциту в Європейській Союз є поступове ускладнення механізму політичного представництва в умовах розширення компетенції інститутів Союзу. Зростання обсягу наднаціонального регулювання у сферах цифрової політики, екології, енергетичної безпеки та фінансового контролю супроводжується збільшенням ролі технократичних механізмів управління, що часто ускладнює безпосередній вплив

громадян на процес ухвалення рішень. У сучасній правовій та політичній доктрині це явище характеризується як «технократизація європейського врядування», коли значна частина політичних рішень формується на експертному та адміністративному рівнях.

Важливим фактором поглиблення демократичного дефіциту є також нерівномірний рівень політичної участі громадян держав-членів у європейських процесах. Хоча вибори до Європейського Парламенту є прямими та загальними, рівень електоральної активності традиційно залишається нижчим порівняно з національними виборами. Це свідчить про те, що значна частина громадян сприймає політику ЄС як віддалену від повсякденних суспільних потреб. Навіть попри певне зростання явки на виборах до Європейського Парламенту у 2024 році, проблема недостатньої політичної мобілізації залишається актуальною.

Окремої уваги заслуговує вплив інформаційного середовища та цифрових технологій на легітимність інститутів ЄС. У сучасних умовах соціальні мережі та цифрові платформи стали важливими інструментами формування громадської думки щодо діяльності ЄС. Водночас поширення дезінформації, маніпулятивного контенту та політичної поляризації створює додаткові ризики для демократичної стабільності Союзу. Інститути ЄС змушені реагувати на ці виклики через формування нових механізмів цифрового регулювання, однак це, своєю чергою, породжує дискусії щодо співвідношення свободи вираження поглядів та наднаціонального контролю за інформаційним простором.

Сучасний етап розвитку ЄС також характеризується посиленням євроскептичних і популістських політичних рухів у низці держав-членів. Такі політичні сили нерідко використовують критику демократичного дефіциту як аргумент проти подальшого поглиблення інтеграції, наголошуючи на надмірній централізації влади в інститутах ЄС та недостатньому врахуванні національних інтересів. Це створює додаткові виклики для легітимності Союзу, оскільки зростання підтримки євроскептичних партій може ускладнювати процес ухвалення спільних рішень та послаблювати політичну єдність держав-членів.

Суттєвий вплив на проблему легітимності має і різний рівень економічного розвитку держав-членів. У періоди економічних криз нерівномірний розподіл

фінансового навантаження між країнами Союзу нерідко стає джерелом політичної напруги та суспільної критики наднаціональних інститутів. Частина громадян сприймає рішення ЄС як такі, що обмежують економічний суверенітет держав або покладають надмірні фінансові зобов'язання на окремі країни. Це особливо проявилось під час фінансової кризи єврозони, енергетичної нестабільності та реалізації програм післякризового відновлення економіки.

Ще одним аспектом сучасної кризи легітимності є проблема складності процедур ухвалення рішень у ЄС. Багаторівневий характер законодавчого процесу, велика кількість інституційних учасників та використання складних процедур координації нерідко ускладнюють розуміння діяльності Союзу громадянами. Унаслідок цього формується відчуття «інституційної дистанції» між населенням і наднаціональними органами влади. Саме тому останніми роками в ЄС активізувалися дискусії щодо необхідності спрощення окремих процедур, посилення прозорості міжінституційних переговорів і розвитку механізмів прямої демократії.

Водночас дослідження показує, що інститути ЄС прагнуть адаптуватися до нових викликів легітимності через розширення механізмів громадської участі. Зокрема, дедалі активніше використовуються цифрові консультації, громадські обговорення та механізми участі громадян у формуванні політики ЄС. Особливе значення має діяльність Конференції про майбутнє Європи, яка стала спробою залучити громадян до обговорення перспектив розвитку Союзу та реформування його інституційної системи.

Крім того, важливим напрямом подолання демократичного дефіциту є розвиток концепції «європейського громадянства». Інститути ЄС активно підтримують програми освітньої, культурної та молодіжної інтеграції, спрямовані на формування спільної європейської ідентичності та посилення залученості громадян до політичного життя Союзу. У сучасних умовах це розглядається як один із ключових інструментів зміцнення довіри до наднаціональних інститутів.

Отже, проблема легітимності та демократичного дефіциту залишається однією з ключових характеристик сучасного функціонування інституційної системи Європейський Союз. Проведене дослідження дозволило встановити, що, попри суттєвий розвиток демократичних механізмів у межах ЄС, зберігаються структурні

суперечності між наднаціональним характером ухвалення рішень та рівнем безпосередньої участі громадян у формуванні політики Союзу.

Встановлено, що однією з основних причин демократичного дефіциту є складна багаторівнева інституційна структура ЄС, у межах якої значна частина повноважень належить міжурядовим інститутам, насамперед Європейській Раді та Раді ЄС. Це зумовлює ситуацію, за якої важливі політичні та правові рішення ухвалюються переважно представниками держав-членів, а не безпосередньо громадянами Союзу. Хоча Європейський Парламент є демократично обраним інститутом, його роль не завжди сприймається суспільством як достатня для забезпечення повноцінної демократичної легітимації наднаціонального врядування.

Доведено, що сучасні кризові явища – безпекові загрози, економічна нестабільність, цифрові трансформації та геополітичні виклики – сприяють посиленню ролі виконавчих і міжурядових інститутів ЄС. У кризових умовах пріоритет часто надається оперативності та ефективності ухвалення рішень, що може призводити до обмеження парламентського контролю та зниження рівня участі громадян у політичних процесах. Це, у свою чергу, посилює критику щодо недостатньої прозорості та підзвітності діяльності інститутів Союзу.

Також встановлено, що проблема легітимності тісно пов'язана з питаннями дотримання принципу верховенства права та демократичних стандартів у державах-членах. Випадки порушення незалежності судової влади, свободи медіа чи принципів правової держави окремими державами-членами створюють додаткові виклики для інституцій ЄС і ставлять під сумнів ефективність механізмів наднаціонального контролю.

Водночас дослідження показало, що Європейський Союз здійснює поступові кроки для подолання демократичного дефіциту. До таких заходів належать розширення повноважень Європейського Парламенту, підвищення прозорості законодавчого процесу, розвиток цифрових механізмів участі громадян, удосконалення процедур доступу до інформації та посилення ролі громадянського суспільства у формуванні політики ЄС. Це свідчить про прагнення інститутів Союзу зміцнити демократичну легітимність і підвищити рівень довіри громадян до наднаціонального управління.

Таким чином, проблема демократичного дефіциту в діяльності інститутів ЄС має комплексний характер і пов'язана зі специфікою наднаціональної моделі управління. Подальший розвиток Європейського Союзу потребує вдосконалення механізмів демократичної участі, посилення підзвітності інститутів та забезпечення балансу між ефективністю наднаціонального врядування і демократичною легітимацією процесу прийняття рішень.

3.2. Вплив цифровізації, безпекових викликів та зеленого переходу на трансформацію повноважень інститутів ЄС

Сучасний етап розвитку Європейського Союзу характеризується глибокими структурними трансформаціями, зумовленими процесами цифровізації, зростанням безпекових загроз та реалізацією стратегічної політики «зеленого переходу». Ці процеси не лише змінюють соціально-економічні умови функціонування Союзу, але й істотно впливають на повноваження його інститутів, розширюючи їх компетенцію, трансформуючи механізми прийняття рішень та посилюючи координацію між наднаціональним і національним рівнями. У результаті інституційна система ЄС адаптується до нових викликів, формуючи сучасну модель багаторівневого врядування, що поєднує регуляторні, стратегічні та контрольні функції.

Цифровізація є одним із ключових факторів, що визначає сучасну політику Європейського Союзу та трансформує повноваження його інститутів. У межах цифрової стратегії ЄС було поставлено завдання забезпечити цифровий суверенітет, підвищити конкурентоспроможність економіки та створити безпечний цифровий простір для громадян і бізнесу. Ця стратегія спрямована на розвиток інфраструктури, впровадження інноваційних технологій і встановлення єдиних стандартів у сфері даних, штучного інтелекту та кібербезпеки .

Одним із найважливіших нормативних актів у цій сфері став Digital Services Act, який покладає на великі цифрові платформи обов'язки щодо боротьби з незаконним контентом, захисту прав користувачів і забезпечення прозорості онлайн-середовища. Аналогічно Digital Markets Act спрямований на забезпечення справедливої конкуренції на цифрових ринках і обмеження монопольного впливу

технологічних компаній. Ухвалення цих актів значно розширило регуляторну роль Європейської Комісії, яка отримала повноваження контролювати діяльність глобальних цифрових корпорацій і застосовувати санкції у разі порушення законодавства.

Цифровізація також посилила роль Суду справедливості ЄС, оскільки збільшення кількості нормативних актів у сфері цифрового права потребує судового контролю за їх застосуванням. Водночас Європейський Парламент отримав нові можливості впливу на цифрову політику через законодавчі процедури, що сприяє зміцненню демократичної легітимності цифрового регулювання.

Зростання безпекових загроз, включаючи кіберзлочинність, гібридні атаки та геополітичну нестабільність, зумовило розширення повноважень інститутів ЄС у сфері безпеки та оборони. Зокрема, було ухвалено Cyber Resilience Act, який встановлює високі стандарти кібербезпеки для цифрових пристроїв і систем, а також Cyber Solidarity Act, спрямований на посилення координації між державами-членами у протидії кіберзагрозам .

У цих умовах Європейська Комісія та Європейська Рада відіграють ключову роль у формуванні стратегічних напрямів безпекової політики, тоді як Рада ЄС забезпечує координацію дій держав-членів. Суд справедливості ЄС, у свою чергу, забезпечує контроль за законністю заходів безпеки та дотриманням основоположних прав.

Безпекові виклики також сприяли посиленню ролі Європейського центрального банку, який отримав додаткові повноваження щодо забезпечення фінансової стабільності в умовах кризових явищ. Таким чином, безпекова політика ЄС дедалі більше інтегрується з економічною та фінансовою політикою, що відображає комплексний характер сучасних викликів.

Одним із найважливіших стратегічних напрямів діяльності Європейського Союзу є реалізація Європейського зеленого курсу, який передбачає досягнення кліматичної нейтральності до 2050 року та трансформацію економіки на засадах сталого розвитку. Ця політика охоплює широке коло сфер, включаючи енергетику, транспорт, промисловість і сільське господарство, і передбачає суттєве розширення регуляторних повноважень інститутів ЄС [21, с.40] .

Зокрема, Європейська Комісія відіграє провідну роль у розробці законодавчих ініціатив у сфері кліматичної політики, тоді як Європейський Парламент і Рада ЄС здійснюють законодавчий контроль і ухвалюють відповідні нормативні акти. Суд аудиторів ЄС, у свою чергу, контролює ефективність використання коштів, спрямованих на реалізацію екологічних програм.

Зелений перехід також сприяє розвитку нових форм фінансового управління, включаючи створення спеціальних фондів і механізмів підтримки екологічних інновацій. Це підсилює роль фінансових інститутів ЄС і сприяє формуванню нової моделі економічного врядування.

Таблиця 3.2

Вплив цифровізації, безпекових викликів та зеленого переходу на повноваження інститутів ЄС

Фактор	Інститути, на які впливає	Основні зміни повноважень	Наслідки
Цифровізація	Комісія, Парламент, Суд ЄС	Розширення регуляторних і контрольних функцій	Формування цифрового правопорядку
Безпекові виклики	Комісія, Рада ЄС, ЄЦБ	Посилення координації безпекової політики	Зміцнення стратегічної автономії
Зелений перехід	Комісія, Парламент, Суд аудиторів	Розширення екологічного регулювання	Перехід до кліматично нейтральної економіки
Кібербезпека	Комісія, Суд ЄС	Контроль за дотриманням цифрового законодавства	Захист цифрової інфраструктури

Сучасні процеси цифровізації, безпекової нестабільності та екологічної трансформації суттєво впливають не лише на зміст політики Європейський Союз, але й на внутрішню структуру взаємодії його інститутів. Однією з характерних особливостей сучасного етапу є поступове посилення наднаціональної координації в тих сферах, які раніше переважно залишалися в межах компетенції держав-членів. Це свідчить про трансформацію моделі інституційного управління ЄС у напрямі

підвищення централізації стратегічного регулювання та розширення повноважень наднаціональних органів.

Важливим напрямом інституційної трансформації стало формування єдиної політики цифрового суверенітету ЄС. У сучасних умовах цифрові технології розглядаються не лише як економічний ресурс, а й як фактор стратегічної автономії Союзу. Саме тому інститути ЄС активно розвивають механізми контролю за цифровою інфраструктурою, обігом даних та використанням штучного інтелекту. Особливе значення має створення єдиного європейського простору даних, який передбачає гармонізацію правил доступу, обробки та захисту інформації в межах держав-членів.

У зв'язку з цим суттєво зросла роль Європейської Комісії у сфері технологічного регулювання. Комісія фактично виконує функцію центрального координатора цифрової політики ЄС, здійснюючи моніторинг діяльності технологічних компаній, контроль за дотриманням правил конкуренції та реалізацію політики кібербезпеки. Одночасно посилюється значення Суду справедливості ЄС, оскільки саме цей інститут забезпечує однакове тлумачення цифрового законодавства та визначає межі втручання інститутів ЄС у сферу захисту персональних даних і цифрових прав громадян.

Суттєві зміни відбуваються і у сфері безпеки та оборони. Після 2022 року Європейський Союз значно активізував розвиток спільної безпекової політики, що супроводжується розширенням координаційної ролі Європейської Ради та Ради ЄС. У сучасних умовах ці інститути дедалі частіше ухвалюють рішення щодо санкційної політики, оборонного співробітництва, енергетичної безпеки та захисту критичної інфраструктури. Це свідчить про поступове зміцнення безпекового компоненту інтеграційної моделі ЄС.

Особливу увагу інститути ЄС приділяють розвитку механізмів стратегічної автономії, яка розглядається як здатність Союзу самостійно забезпечувати власну безпеку, економічну стабільність і технологічну незалежність. У межах цієї політики значно розширюється співпраця між державами-членами у сфері оборонної промисловості, енергетики та цифрової інфраструктури. Відповідно, роль

Європейської Комісії та Ради ЄС у координації спільних проєктів і фінансових програм постійно зростає.

Важливою тенденцією є трансформація фінансових механізмів ЄС у зв'язку з реалізацією зеленого переходу. У межах Європейського зеленого курсу інститути Союзу створюють нові інструменти фінансування екологічної модернізації економіки, розвитку відновлюваної енергетики та декарбонізації промисловості. Це сприяє розширенню повноважень Європейської Комісії у сфері контролю за використанням фінансових ресурсів та оцінки відповідності державної політики кліматичним цілям ЄС.

Крім того, зелений перехід впливає на діяльність Суду аудиторів ЄС, який дедалі активніше здійснює перевірку ефективності реалізації екологічних програм і використання фондів, спрямованих на кліматичну трансформацію. Суд аудиторів оцінює не лише законність витрачання коштів, а й досягнення конкретних результатів у сфері екологічної політики, що свідчить про розвиток концепції результативного фінансового контролю.

Суттєвих змін зазнає також роль Європейського Парламенту. У сучасних умовах Парламент активно впливає на формування цифрової та екологічної політики, посилюючи демократичний контроль за діяльністю виконавчих інститутів у нових сферах регулювання. Через парламентські комітети, законодавчі процедури та механізми політичного контролю Парламент сприяє забезпеченню балансу між ефективністю наднаціонального управління та захистом прав громадян.

Водночас розширення повноважень інститутів ЄС у сферах цифровізації, безпеки та екологічної політики породжує нові дискусії щодо меж наднаціонального регулювання. Частина держав-членів висловлює занепокоєння щодо можливого звуження національного суверенітету, особливо у сферах енергетики, оборони та цифрового контролю [8]. Це свідчить про необхідність постійного пошуку балансу між потребою в ефективному спільному реагуванні на глобальні виклики та збереженням автономії держав-членів.

Отже, цифровізація, безпекові виклики та реалізація політики зеленого переходу є ключовими чинниками трансформації інституційної системи Європейський Союз на сучасному етапі розвитку. Проведене дослідження дозволило

встановити, що під впливом цих процесів суттєво змінюються повноваження інститутів ЄС, розширюються їх регуляторні функції та формуються нові механізми координації політики на наднаціональному рівні.

Встановлено, що цифровізація сприяла посиленню ролі Європейської Комісії як центрального регулятора цифрового простору ЄС. Ухвалення актів у сфері цифрових послуг, цифрових ринків, кібербезпеки та захисту даних значно розширило контрольні та наглядові повноваження Комісії щодо діяльності транснаціональних цифрових платформ і технологічних компаній. Одночасно зросла роль Суду справедливості ЄС у забезпеченні однакового застосування цифрового законодавства та захисту прав громадян у цифровому середовищі.

Доведено, що сучасні безпекові виклики, зокрема кіберзагрози, гібридні атаки та геополітична нестабільність, зумовили посилення координаційної ролі Європейської Ради та Ради ЄС у сфері безпеки й оборони. У відповідь на нові ризики інститути ЄС розширили механізми співпраці між державами-членами, посилили регулювання у сфері кібербезпеки та активізували діяльність щодо забезпечення стратегічної автономії Союзу. Це свідчить про поступове розширення компетенції ЄС у сферах, які традиційно належали до виключної компетенції держав-членів.

Також встановлено, що реалізація Європейського зеленого курсу суттєво вплинула на трансформацію повноважень інститутів ЄС у сфері екологічної та економічної політики. Європейська Комісія отримала провідну роль у формуванні кліматичного законодавства та координації екологічних реформ, тоді як Європейський Парламент і Рада ЄС забезпечують законодавче оформлення політики сталого розвитку. Суд аудиторів ЄС, у свою чергу, посилив контроль за ефективністю використання фінансових ресурсів, спрямованих на реалізацію екологічних програм і механізмів підтримки зеленої трансформації.

Дослідження показало, що цифровізація, безпекові виклики та зелений перехід сприяють формуванню нової моделі наднаціонального врядування, у межах якої інститути ЄС отримують ширші регуляторні та координаційні повноваження. Водночас це потребує забезпечення належного балансу між ефективністю

управління, дотриманням принципу субсидіарності та демократичною легітимністю діяльності інститутів Союзу.

Таким чином, сучасні глобальні виклики є важливим фактором подальшої еволюції інституційної системи Європейського Союзу. Розширення компетенції інститутів ЄС у сферах цифрового регулювання, безпеки та екологічної політики свідчить про поглиблення інтеграційних процесів і адаптацію наднаціонального механізму управління до нових політичних, економічних і технологічних реалій.

3.3. Правові аспекти взаємодії України з інститутами Європейського Союзу в процесі підготовки до членства

Взаємодія України з інститутами Європейського Союзу у процесі підготовки до членства є складним і багаторівневим правовим процесом, що охоплює адаптацію національного законодавства до *acquis communautaire*, інституційну інтеграцію, проведення структурних реформ і встановлення стабільних механізмів міжінституційної співпраці. Цей процес базується на установчих договорах ЄС, Угоді про асоціацію між Україною та ЄС, а також на правових процедурах розширення, визначених у практиці Європейської Комісії, Ради ЄС та інших інститутів Союзу. Надання Україні статусу держави-кандидата у 2022 році та офіційне відкриття переговорів про вступ у 2024 році стало якісним етапом у розвитку правових відносин між Україною та ЄС, який трансформував формат співробітництва з політичного партнерства в процес повноцінної правової інтеграції.

Основним правовим документом, що визначає відносини України з Європейським Союзом, є Угода про асоціацію, яка передбачає політичну асоціацію та економічну інтеграцію України з ЄС. Цей договір встановлює зобов'язання України щодо гармонізації національного законодавства з правом ЄС, що є необхідною умовою членства. Особливе значення має принцип «динамічного наближення», який вимагає постійної адаптації українського законодавства до змін у

праві ЄС і забезпечує поступову інтеграцію України в європейський правовий простір [4, с. 34].

Подання Україною заявки на вступ до ЄС у 2022 році та подальше надання статусу кандидата створили нові юридичні зобов'язання, включаючи необхідність повного приведення національного законодавства у відповідність до *acquis communautaire* – сукупності правових норм і принципів Європейського Союзу. Це означає, що Україна повинна імплементувати значну кількість нормативних актів ЄС у сфері внутрішнього ринку, конкуренції, судової системи, фінансового контролю та інших ключових галузей.

Центральну роль у взаємодії з Україною відіграє Європейська Комісія, яка відповідає за оцінку відповідності українського законодавства стандартам ЄС, підготовку переговорних рамок і моніторинг реформ. Одним із ключових інструментів є процедура скринінгу, під час якої здійснюється детальний аналіз національного законодавства щодо його відповідності *acquis communautaire*. Цей процес охоплює 33 переговорні розділи, згруповані у шість тематичних кластерів, і є необхідною умовою початку переговорів щодо вступу.

Станом на 2025 рік Україна успішно завершила процес двостороннього скринінгу з Європейською Комісією, що стало важливим етапом на шляху до членства і засвідчило значний прогрес у гармонізації законодавства та проведенні реформ. Крім того, Комісія готує щорічні звіти щодо прогресу України, які використовуються Радою ЄС для ухвалення рішень про подальші етапи переговорного процесу.

Важливу роль у процесі інтеграції України відіграють Рада Європейського Союзу та Європейська Рада, які здійснюють політичний і правовий контроль за процесом розширення. Саме Європейська Рада ухвалює рішення щодо надання статусу кандидата і відкриття переговорів, тоді як Рада ЄС затверджує переговорні рамки та ухвалює рішення щодо відкриття і закриття переговорних розділів.

Процес вступу передбачає проведення міжурядових конференцій, під час яких визначаються умови інтеграції України в окремі сфери політики ЄС. При цьому всі рішення щодо вступу приймаються одногolosно державами-членами, що

підкреслює міжурядовий характер процедури розширення і необхідність досягнення консенсусу серед членів Союзу [17].

Особливе значення для взаємодії України з інститутами ЄС має Суд справедливості Європейського Союзу, який забезпечує однакове тлумачення права ЄС і контроль за його застосуванням. Після вступу до ЄС Україна буде зобов'язана визнавати юрисдикцію Суду ЄС і забезпечувати відповідність національного законодавства його рішенням. Уже на етапі підготовки до членства українські суди поступово враховують практику Суду ЄС у процесі гармонізації правозастосування.

Важливим елементом правової інтеграції є також адаптація інституційної системи України до стандартів ЄС, включаючи реформу судової системи, антикорупційних органів і механізмів фінансового контролю. Ці реформи спрямовані на забезпечення відповідності принципам верховенства права та ефективного функціонування правової системи.

Процес вступу України до ЄС передбачає комплексну гармонізацію законодавства в межах усіх сфер політики Союзу. Законодавство України було перевірено за десятками переговорних розділів, які охоплюють ключові сфери інтеграції, включаючи внутрішній ринок, конкуренцію, правосуддя, фінансову політику та захист прав людини.

Гармонізація законодавства є складним і тривалим процесом, який потребує не лише ухвалення нових нормативних актів, але й створення ефективних механізмів їх реалізації. Важливу роль у цьому процесі відіграють інститути ЄС, які забезпечують технічну допомогу, фінансову підтримку та консультації щодо реформ.

Таблиця 3.3

Основні правові механізми взаємодії України з інститутами ЄС

Механізм	Інститути ЄС	Правове значення
Угода про асоціацію	Комісія, Рада ЄС	Гармонізація законодавства
Скринінг законодавства	Комісія	Оцінка відповідності <i>acquis</i>
Переговорні розділи	Рада ЄС, Комісія	Підготовка до членства
Судовий контроль	Суд ЄС	Забезпечення верховенства права

Отже, взаємодія України з інститутами Європейський Союз у процесі підготовки до членства є комплексним правовим та інституційним процесом, спрямованим на поступову інтеграцію України до правового, політичного та економічного простору ЄС. Проведене дослідження дозволило встановити, що сучасний етап європейської інтеграції України характеризується переходом від формату партнерських відносин до практичної реалізації механізмів підготовки до повноправного членства.

Встановлено, що правовою основою взаємодії України з Європейським Союзом є Угода про асоціацію, яка визначає механізми політичної асоціації, економічної інтеграції та гармонізації національного законодавства з *acquis communautaire*. Надання Україні статусу держави-кандидата та початок переговорного процесу щодо вступу створили новий рівень правових зобов'язань, пов'язаних із необхідністю адаптації законодавства, реформування державних інститутів та забезпечення відповідності критеріям членства в ЄС.

Доведено, що центральну роль у процесі підготовки України до членства відіграє Європейська Комісія, яка здійснює оцінку відповідності українського законодавства праву ЄС, проводить процедури скринінгу та контролює виконання рекомендацій щодо реформ. Водночас Рада ЄС і Європейська Рада забезпечують політичне та правове супроводження переговорного процесу, ухвалюючи рішення щодо відкриття переговорних розділів і визначення подальших етапів інтеграції.

Також встановлено, що важливе значення для правової інтеграції України має практика Суду справедливості ЄС, яка формує стандарти тлумачення та застосування права Союзу. У процесі адаптації законодавства українська правова система поступово орієнтується на принципи верховенства права, правової визначеності та ефективного судового захисту, що є невід'ємними елементами правопорядку ЄС.

Дослідження показало, що процес гармонізації законодавства України з правом ЄС охоплює широкий спектр сфер – від внутрішнього ринку й конкуренції

до судової системи, антикорупційної політики, фінансового контролю та захисту прав людини. При цьому успішна інтеграція залежить не лише від формального ухвалення нормативних актів, а й від ефективності їх практичної реалізації, функціонування незалежних інституцій та дотримання європейських стандартів публічного управління.

Таким чином, взаємодія України з інститутами Європейського Союзу є стратегічним правовим процесом, спрямованим на поступове включення України до європейського інтеграційного простору. Гармонізація законодавства, інституційна адаптація та впровадження принципів права ЄС створюють необхідні передумови для набуття Україною повноправного членства в Європейському Союзі та подальшого зміцнення демократичних і правових засад державного розвитку.

Висновки до третього розділу

У третьому розділі досліджено сучасні виклики та перспективи розвитку інституційної системи Європейського Союзу у контексті змін політико-правового середовища, а також проаналізовано особливості взаємодії України з інститутами ЄС у процесі підготовки до членства. Проведений аналіз дозволяє сформулювати такі узагальнюючі висновки.

По-перше, встановлено, що проблема легітимності та демократичного дефіциту залишається однією з ключових характеристик сучасного функціонування інституційної системи ЄС. Попри суттєве розширення повноважень Європейського Парламенту, збереження значного обсягу компетенції за міжурядовими інститутами, зокрема Європейською Радою та Радою ЄС, створює об'єктивні обмеження для безпосереднього демократичного контролю громадян за процесами ухвалення рішень. Водночас інститути ЄС здійснюють поступові кроки щодо підвищення прозорості, підзвітності та участі громадян у наднаціональному врядуванні, що свідчить про еволюцію інституційної моделі в напрямі посилення демократичної легітимації.

По-друге, визначено, що цифровізація, безпекові виклики та реалізація політики зеленого переходу є ключовими факторами трансформації повноважень

інститутів ЄС. Цифрова трансформація сприяє розширенню регуляторної компетенції Європейської Комісії та посиленню ролі Суду справедливості ЄС у забезпеченні дотримання цифрового законодавства. Безпекові виклики зумовлюють посилення координаційної ролі міжурядових інститутів і розвиток нових механізмів співробітництва у сфері кібербезпеки та фінансової стабільності. Зелений перехід, у свою чергу, сприяє формуванню нових напрямів правового регулювання та розширенню фінансових і контрольних повноважень інститутів Союзу. У сукупності ці процеси свідчать про адаптацію інституційної системи ЄС до нових глобальних викликів і формування більш інтегрованої моделі наднаціонального врядування.

По-третє, з'ясовано, що взаємодія України з інститутами Європейського Союзу в процесі підготовки до членства має комплексний правовий характер і базується на принципах гармонізації законодавства, інституційної адаптації та поступової інтеграції в правовий простір ЄС. Ключову роль у цьому процесі відіграють Європейська Комісія, яка здійснює оцінку відповідності українського законодавства *acquis communautaire*, Рада ЄС і Європейська Рада, які ухвалюють політичні та правові рішення щодо переговорного процесу, а також Суд справедливості ЄС, який забезпечує єдність тлумачення права Союзу. Гармонізація законодавства, проведення інституційних реформ і впровадження європейських стандартів правового регулювання створюють необхідні передумови для повноцінної інтеграції України в Європейський Союз.

По-четверте, встановлено, що сучасний розвиток інституційної системи ЄС характеризується одночасним посиленням наднаціонального регулювання та збереженням провідної ролі держав-членів у стратегічному управлінні інтеграційним процесом. Це свідчить про еволюційний характер інтеграції, у межах якої інститути Союзу адаптуються до нових політичних, економічних і безпекових реалій, зберігаючи баланс між ефективністю управління та демократичною легітимністю.

Отже, інституційна система Європейського Союзу перебуває у стані динамічної трансформації, що зумовлена як внутрішніми реформами, так і зовнішніми викликами. Посилення ролі інститутів ЄС у сфері цифрового регулювання, безпеки та екологічної політики, а також розширення взаємодії з

державами-кандидатами, зокрема Україною, свідчать про подальше поглиблення інтеграційних процесів. Це створює правові передумови для розвитку більш ефективної, стабільної та демократично легітимної моделі наднаціонального управління в межах Європейського Союзу.

ЗАГАЛЬНІ ВИСНОВКИ

У результаті проведеного дослідження було здійснено комплексний правовий аналіз генези, структури, повноважень та сучасних трансформацій інституційної системи Європейського Союзу, а також визначено особливості взаємодії України з інститутами ЄС у процесі підготовки до членства. Отримані результати дозволяють сформулювати такі загальні висновки.

Інституційна система Європейського Союзу сформувалася внаслідок тривалої історико-правової еволюції, що відобразила поступовий перехід від міжурядової моделі співробітництва до складної наднаціональної системи управління. Ключову роль у цьому процесі відіграли установчі договори, які визначили правовий статус інститутів ЄС, їх повноваження та механізми взаємодії. Сучасна інституційна структура ЄС є результатом послідовних реформ, спрямованих на забезпечення ефективності управління, дотримання принципу верховенства права та зміцнення демократичної легітимності.

Юридична природа інститутів ЄС характеризується поєднанням наднаціональних і міжурядових елементів. Наднаціональність проявляється у здатності інститутів ЄС ухвалювати обов'язкові правові акти, здійснювати контроль за їх виконанням і забезпечувати єдність правозастосування, тоді як держави-члени зберігають ключову роль у формуванні політичних рішень і визначенні стратегічних напрямів розвитку Союзу. Така модель відображає трансформацію державного суверенітету в умовах інтеграції та формування багаторівневої системи публічної влади.

Функціонування інституційної системи ЄС ґрунтується на принципах інституційного балансу, лояльного співробітництва та відкритості, які забезпечують ефективний розподіл повноважень, узгодженість діяльності інститутів і демократичну підзвітність. Ці принципи формують правову основу інституційної взаємодії та сприяють підтриманню стабільності інтеграційного правопорядку.

Лісабонський договір відіграв ключову роль у модернізації інституційної системи ЄС, суттєво розширивши повноваження Європейського Парламенту, формалізувавши статус Європейської Ради, посиливши роль Європейської Комісії як

виконавчого органу та гаранта дотримання договорів, а також зміцнивши юрисдикцію Суду справедливості ЄС. Крім того, було вдосконалено систему фінансового управління через діяльність спеціалізованих інститутів, зокрема Європейського центрального банку та Суду аудиторів.

Сучасний етап розвитку інституційної системи ЄС характеризується новими викликами, пов'язаними з проблемами демократичної легітимності, цифровою трансформацією, безпековими загрозами та реалізацією політики сталого розвитку. Ці процеси сприяють розширенню повноважень інститутів ЄС, посиленню їх регуляторної ролі та формуванню нових механізмів управління, що забезпечують адаптацію Союзу до сучасних глобальних викликів.

Взаємодія України з інститутами Європейського Союзу є комплексним правовим процесом, який охоплює гармонізацію національного законодавства, інституційну адаптацію та імплементацію *acquis communautaire*. Ключову роль у цьому процесі відіграють Європейська Комісія, Рада ЄС, Європейська Рада та Суд справедливості ЄС, які забезпечують правову координацію, оцінку реформ і контроль за їх виконанням. Реалізація цих механізмів створює необхідні правові передумови для інтеграції України в правовий простір ЄС і набуття повноправного членства.

Інституційна система Європейського Союзу є динамічною правовою конструкцією, яка постійно розвивається та адаптується до нових політичних, економічних і соціальних умов. Її ефективність ґрунтується на поєднанні наднаціонального регулювання, міжурядової координації та судового контролю, що забезпечує стабільність і цілісність інтеграційного правопорядку.

Отже, інституційна система Європейського Союзу є унікальною формою наднаціонального врядування, яка поєднує принципи демократичної легітимності, верховенства права та ефективного управління. Подальший розвиток цієї системи, а також інтеграція України до ЄС, сприятимуть зміцненню правового порядку, стабільності та демократичних цінностей у Європі.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Асатуров С., Мартинов А. Правові засади євроінтеграції України. ScienceRise: Juridical Science. 2022. № 2(20). С. 18-22
2. Віднянський С.В., Мартинов А.Ю. Європейські рецепції України: культурно-цивілізаційні впливи та виміри в минулому та сьогоденні. К.: Інститут історії України, 2024. 187 с.
3. Віднянський С.В., Мартинов А.Ю. Російсько-українська війна та міжнародне співтовариство. К.: Інститут історії України, 2023. 264 с
4. Віднянський, С.В. Еволюція взаємовідносин України і Європейського Союзу в умовах російсько-української війни та їх вплив на трансформацію українського суспільства. Аналіт. доповідь. К.: Інститут історії України, 2023. 64 с.
5. Дір І. Ю. Євроінтеграція України на сучасному етапі: постановка проблеми. Часопис Київського університету права. 2022. № 2/2-4. С. 179–182
6. Договір про Європейський Союз від 07.02.1992 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/994_029
7. Договір про заснування Європейської Спільноти від 25.03.1957 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/994_017
8. Зайченко Ю., Івасик С., Козлов О. Україна та ЄС: що нового у сфері юстиції, свободи та безпеки. Укрінформ. 23 квітня 2019 р. URL: <https://www.ukrinform.ua/rubric-polytics/2687558-ukraina-ta-es-so-novogo-usferi-usticii-svobodi-ta-bezpeki.html>.
9. Євроінтеграція в умовах війни: виклики і перспективи Аналітична доповідь Грудень 2022р. URL 2022-MATRA-IV-KVARTAL-7.pdf (razumkov.org.ua)
10. Єврокомісія рекомендувала почати переговори з Україною про вступ до ЄС. Радіо Свобода. URL: <https://www.radiosvoboda.org/a/newsyevrokomisiya-perehovory-ukrayina/32676154.html>

11. Європейська регіональна політика: натхнення для країн, що не входять до ЄС? Застосування принципів та обмін досвідом. URL:https://ec.europa.eu/regional_policy/sources/docgener/presenta/international/external_uk.pdf
12. Історія створення та розвитку Європейського Союзу. URL: <https://multimedia.posibnyky.vntu.edu.ua/mm/Ukraine-EU/txt/02.html>
13. Ковалів М. В., Тимчишин Т. М., Ніканорова О. В. Основи права Європейського Союзу: навчальний посібник. Львів: Львівський державний університет внутрішніх справ, 2020. 212 с
14. Кравець, О. Особливості правової системи Європейського Союзу та її вплив на правову систему України, 2018. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/prav_int_2018_4_11
15. Лиссабонський договір 13.12.2007 р. URL: <http://eulaw.ru/treaties/lisbon>
16. Лубко І. М. Міжнародне право і право Європейського Союзу: співвідношення та взаємодія. Актуальні проблеми формування громадянського суспільства та становлення правової держави [зб. мат. III-ї Всеукраїнської наук.практ. інтернет-конф., Черкаси, 21 трав. 2020 р.] / ред. кол.: Г. А. Волошкевич (відп. ред.), В. М. Мойсієнко, Ю. С. Кононенко. С. 186-195.
17. Макаренко Н. А. Нові перспективи вступу України до Європейського Союзу: вплив російсько-української війни 2022 року на євроінтеграцію. Аналітично-порівняльне правознавство. 2022. № 1. С. 366–369. URL <http://journal-app.uzhnu.edu.ua/article/view/260576/256974>
18. Могиль В. Європейська інтеграція як перспективний напрям модернізації України. Наукові праці Міжрегіональної Академії управління персоналом. Політичні науки та публічне управління. 2023. № 3(63). С. 78–82
19. Ніццький договір про внесення змін та доповнень до Договору про Європейський Союз, Договорів про заснування Європейських Співтовариств та деяких пов'язаних з ними [...] від 26.02.2001 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/994_261
20. Оцінка інтеграції України до європейського економічного простору: колективна монографія / за заг. ред. д.е.н., проф. О.О. Борзенко ; НАН України, ДУ «Інститут економіки та прогнозування НАН України». Електрон. дані. - К.,

2021. С.486. табл., рис. URL: <http://ief.org.ua/wpcontent/uploads/2022/05/Оцінка інтеграції України до ЕЕП.pdf>

21. Плющ Д. С. Зовнішньоторговельні ефекти зони вільної торгівлі України з Європейським Союзом. – Кваліфікаційна наукова праця на правах рукопису. Дисертація на здобуття наукового ступеня доктора філософії за спеціальністю 292 «Міжнародні економічні відносини» (29 – 74 Міжнародні відносини). – Київський національний університет імені Тараса Шевченка, Міністерство освіти і науки України, Київ, 2021.

22. Право Європейського Союзу : підручник. Вид. 10-те, змінене і допов. – Харків : Право, 2021. 484 с.

23. Прокопчук О, Ковальчук О, Усик Т. Європейська політика згуртування: концептуальні засади, імперативи для України. Економіка та суспільство. 2021. № 26

24. Прихненко М., Бабій Д. Ідея «об'єднаної Європи» в сучасних реаліях функціонування європейського проекту. URL: <https://jhpr.donnu.edu.ua/article/view/6450>

25. Тодоров І.Я. Євроатлантична інтеграція України. Історія та сучасність: навчальний посібник. - Ужгород: ТОВ «РІК-У», 2022. 376 с

26. Угода про асоціацію між Україною, з однієї сторони, та Європейським Союзом, Європейським співтовариством з атомної енергії і їхніми державами-членами, з іншої сторони : Угода Україна від 27.06.2014 р.: станом на 30 листоп. 2023 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/984_011#Text.

27. Угода про партнерство і співробітництво між Україною і Європейськими Співтовариствами та їх державами-членами: Угода Україна від 14.06.1994 р. : станом на 1 верес. 2017 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/998_012#Text.

28. Устименко В. Адаптація національного законодавства до права Європейського Союзу: основи, критерії, виміри стійкості : монографія. Київ : Академперіодика, 2025. 452 с.

29. Фалалєєва Л. Г. Роль Копенгагенських критеріїв у реалізації цінностей Європейського Союзу. Наукові записки Інституту законодавства Верховної Ради України. 2017. № 1. С. 114–122.
30. Шавченко Т., Ященко А. Шість кластерів і одна проблема: як відбуваються переговори про вступ України до ЄС. URL: <https://cedem.org.ua/analytics/peregovory-provstup>
31. Analytical Report following the Communication from the Commission to the European Parliament, the European Council and the Council Commission Opinion on Ukraine's application for membership of the European Union. Brussels, 2023. 67 p. URL: https://neighbourhoodenlargement.ec.europa.eu/document/download/59c236e7-5cc3-421e-b254-50ee2a9454b4_en?filename=SWD_2023_30_Ukraine.pdf
32. Blankart C.B. The European Union: confederation, federation or association of compound states?. Springer. URL: <https://link.springer.com/article/10.1007/s10602-007-9015-3>
33. Cremona, Marise, 'Values in EU Foreign Policy', in Malcolm Evans and Panos Koutrakos (eds.), Beyond the Established Legal Orders. Policy Interconnections between the EU and the Rest of the World (Oxford: Hart Publishing, 2011), pp. 275–316. URL: <http://surl.li/tgrmr>.
34. Directorate-General for Communication. Types of institutions and bodies. Official website. URL: https://european-union.europa.eu/institutions-law-budget/institutions-and-bodies/types-institutions-and-bodies_en.
35. Official EN Journal of the European Union. Consolidated Version of the Treaty on European Union. Official EN Journal of the European Union. URL: <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/PDF/?uri=CELEX:12016M/TXT>.
36. Official Journal of the European Union. European Parliament. Access to European Union Law. URL: https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=LEGISSUM:european_parliament.
37. European Parliament. Members of the European Parliament. Official website. URL: <https://www.europarl.europa.eu/meps/en/home>.

38. Official Journal of the European Union. European Council. Access to European Union Law. URL: https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=LEGISSUM:european_council
39. Official Journal of the European Union. The Council of the European Union. Access to European Union Law. URL: <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=legisum:a22000>
40. Official Journal of the European Union. European Commission. Access to European Union Law. URL: https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=LEGISSUM:european_commission
41. Official Journal of the European Union. Court of Justice of the European Union. Access to European Union Law. URL: [https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=LEGISSUM: eu_court_justice](https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=LEGISSUM:eu_court_justice)
42. Official Journal of the European Union. The European Central Bank (ECB). Access to European Union Law. URL: <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=legisum:o10001>
43. Official Journal of the European Union. Court of Justice of the European Union. Access to European Union Law. URL: [https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=LEGISSUM: eu_court_justice](https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=LEGISSUM:eu_court_justice)
44. Schmidt-Trenz, Hans-Jörg; Schmidtchen, Dieter (1999): Enlargement of the European Union and the approximation of law: Lessons from an economic theory of optimal legal areas, CSLE Discussion Paper, No. 99-08, Universität des Saarlandes, Center for the Study of Law and Economics (CSLE), Saarbrücken. URL: <https://www.econstor.eu/bitstream/10419/23059/1/9908enlar.pdf>
45. Tilly C. The Long Run of European State Formation. Publications de l'École Française de Rome. URL: https://www.persee.fr/doc/efr_0000-0000_1993_act_171_1_3036
46. Fabien Terpan. Soft Law in the European Union – The Changing Nature of EU Law. *European Law Journal*, 2015, 21 (1), pp.68-96. URL: <https://onlinelibrary.wiley.com/doi/10.1111/eulj.12090>
47. Van Den Brink T. Impact of EU legislation on national legal systems: towards a new approach to relations between the EU and member states. Cambridge

Yearbook of European Legal Studies. 2017; 19: 211-235. doi:10.1017/cel.2017.2
URL: <http://surl.li/tgrob>.

48. Veraldi, Jacquelyn D, Private Power, the Rule of Law and the European Union. CEU Democracy Institute No. 16, 2023, SSRN: <https://ssrn.com/abstract=4515322> або <http://dx.doi.org/10.2139/ssrn.4515322>

49. Kees van den Bos (2020) Unfairness and Radicalization. Journal: Annual Review of Psychology, 2020, Volume 71, Number 1, Page 563 DOI: 10.1146/annurev-psych-010419-050953 URL: <https://journals.sagepub.com/doi/full/10.1177/1368430220970319>.

50. Key findings of the 2023 Report on Ukraine. EEAS. The Diplomatic Service of the European Union. EEAS. URL: https://www.eeas.europa.eu/delegations/ukraine/key-findings-2023-reportukraine_en?s=232 .